

Nemajke: neuspjeh ostvarivanja idealnog majčinstva?

Momić, Patricia

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:175598>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Patricia Momić

Nemajke: neuspjeh ostvarivanja idealnog majčinstva?

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2019

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Nemajke: neuspjeh ostvarivanja idealnog majčinstva?

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Sociologija obitelji

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Boneta

Student: Patricia Momić

Matični broj: 0299009306

U Rijeci,
rujan, 2019

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Patricia Momić

SAŽETAK

U ovom se radu metodom analize sadržaja istražuje kako se ideal suvremenog majčinstva manifestira na internetskom forumu *Nemajke*. Kao metoda istraživanja korištena je kvalitativna analiza sadržaja, a postavljena su sljedeća istraživačka pitanja: Što čini ideal suvremenog majčinstva i na koje načine sudionici foruma određuju približavanje ili odstupanje od ideala suvremenog majčinstva?, Koje majčinske prakse se u kontekstu ideala suvremenog majčinstva sudionici foruma smatraju lošima, Koja su obilježja interakcije sudionika na forumu? i Kakva je struktura sudionika na forumu?. Analizirane su ukupno 6734 objave na forumu *Nemajke* na temelju kojih je izdvojeno 9 kategorija: svrha nastanka foruma i struktura sudionika, obilježja interakcije, uspostavljanje autoriteta, kategorije loših aktivnosti majki, opravdavanje, prihvatljive granice odstupanja i konfliktne situacije, kritika izvana, svrha foruma i koncept „nemajke“ i uloga majke kao dominantna ženina uloga. Glavni rezultati analize sadržaja su pokazali koje se majčinske aktivnosti na forumu *Nemajke* smatraju „lošima“ i na koji način se te aktivnosti rangiraju kao i to što čini ideal suvremenog majčinstva.

Ključne riječi: majčinstvo; nemajke; analiza sadržaja; forumi

ABSTRACT

In this paper, the content analysis method explores how the ideal of modern motherhood manifests itself in the *Nemajke* forum. Qualitative content analysis was used as the research method and the following research questions were asked: What makes the ideal of contemporary motherhood and in what ways do forum participants determine approaching or deviating from the ideals of contemporary motherhood? , What are the characteristics of forum participants' interaction? and What is the structure of participants in the forum ? A total of 6734 posts on the *Nemajke* forum were analyzed, based on which 9 categories were distinguished: purpose of forum formation and participant structure, interaction characteristics, establishment of authority, categories of mothers' poor activities, justification, acceptable limits of deviations and conflict situations, outside criticism, purpose of the forum and concept of "bad mothers" and the role of the mother as the dominant female role. The main results of the content analysis showed which maternal activities in the *Nemajke* forum are considered "bad" and how these activities are ranked as well as what constitutes the ideal of modern motherhood

Keywords: motherhood; bad mothers; content analysis; forums

Sadržaj

1. UVOD	1
2. SUVREMENO RODITELJSTVO	2
2.1 Promjene unutar obitelji	2
2.1.1. Obitelj u Hrvatskoj	4
2.2. Tranzicija u roditeljstvo.....	5
2.2.1. Prijelaz u roditeljstvo iz perspektive očeva	8
2.3. Karakteristike suvremenog roditeljstva.....	11
2.4. Novi oblici roditeljstva.....	14
3. IDEAL SUVREMENOG MAJČINSTVA	16
3.1. Ženski identitet(i).....	16
3.2. Žena unutar obitelji i ambivalentnost majčinstva.....	18
3.3. Naturalistička ofenziva- povratak prirodi.....	20
3.4. Intenzivno majčinstvo – ideal suvremenog majčinstva.....	22
4. MAJČINSTVO „NA MREŽI“	26
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	29
5.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja	29
5.2. Metoda istraživanja	29
5.3. Jedinica analize i odabir foruma.....	30
6. REZULTATI I RASPRAVA	31
6.1. Svrha nastanka foruma i struktura sudionika	31
6.1.1. Svrha nastanka foruma	31
6.1.2. Struktura sudionika	32
6.2. Obilježja interakcije na forumu <i>Nemajke</i>	35
6.3. Uspostavljanje autoriteta	37
6.4. Kategorije loših aktivnosti majki	39

6.4.1. Prehrana, zdravlje i kemija	39
6.4.2. Dojenje	40
6.4.3. Kućanski poslovi	42
6.4.4. Postupci u odgoju vlastite djece	43
6.5. Opravdavanje	45
6.6. Prihvatljive granice odstupanja i konfliktne situacije	46
6.7. Kritika izvana	51
6.8. Svrha foruma i koncept „nemajke“	53
6.9. Uloga majke kao dominantna ženina uloga	56
7. ZAKLJUČAK	59
8. LITERATURA	64

1.UVOD

Promjene koje se događaju unutar obitelji u posljednjih nekoliko desetljeća, njezino smanjivanje, izoliranje i antinomije koje se unutar moderne obitelji pojavljuju, uz promijenjenu sliku o djetetu, dovode do redefiniranja roditeljstva na način da ono sada, više nego ikada, postaje izvor osobne sreće. Promjene u roditeljstvu i zahtjevi koji se pred roditelje stavljaju ne odnose se jednako na muškarce i žene, a društvene i ekonomske promjene samo naglašavaju razlike između uloge oca i uloge majke. Povratak naturalizma i novonastala ideja o idealnom majčinstvu pred majke stavljaju brojne i nedostižne zahtjeve (Badinter, 2013), a intenzivno majčinstvo je postavljeno kao standard. Ono uključuje izrazitu fokusiranost na dijete i emocionalno intenziviranje roditeljstva koje je sada skupo, naporno i vođeno od strane stručnjaka (Hays, 1996). Moć koja iz ovog modela „sve ili ništa“ proizlazi majke stavlja u začarani krug konstantnog traženja savršenstva i neuspjavanju u pronalasku istog. Istovremeno, doba nove tehnologije i sve češća upotreba interneta i društvenih mreža majkama otvara mogućnost da se kroz „virtualnu zajednicu“ povežu s velikim brojem drugih majki i da osim što traže i izmjenjuju informacije, budu u mogućnosti biti s onima „koji ih razumiju“. Forum je vrsta virtualne zajednice na kojoj ljudi raspravljaju o određenoj temi, a sloboda i otvorenost koju anonimnost na mreži pruža ostavlja majkama mogućnost da opušteno govore o svim izazovima majčinstva. Iskrenost koju majke na internetu mogu pokazati, pruža istraživačima mogućnost da jednostavnije dobiju „pogled iznutra“ i bolje razumiju fenomene koji se pojavljuju unutar majčinstva.

U ovom radu fokus je stavljen na forum *Nemajke* koji je nastao kao poziv majkama da napišu aktivnosti koje su činile ili i dalje čine, a koje ih udaljavaju od ideje o savršenoj majci. Prije svega, prikazana je teorija koja govori o promjenama unutar obitelji i društva koje dovode do redefiniranja roditeljstva. Obradena je tranzicija u roditeljstvo i identitet(i) žena, a poseban naglasak je stavljen na predstavljanje ideje o idealnom majčinstvu i svemu onome što ova ideja sa sobom nosi. Radi lakšeg razumijevanja konteksta, obrađuje se i majčinstvo „na mreži“ koje se bavi ulogom interneta i virtualnih zajednica u životu suvremenih majki. Analiza sadržaja foruma *Nemajke* i rezultati koji su iz nje proizašli glavni su dio ovoga rada, a njihova je svrha bolje razumjeti ideju o idealnom majčinstvu u spomenutom okruženju.

2.SUVREMENO RODITELJSTVO

Tko je *danas* roditelj? Promijenjena dinamika obitelji i doba nove tehnologije uvelike je otežalo odgovaranje na ovo pitanje. Odmicanjem od *prirodne, genetske* određenosti roditeljstva prema socijalnoj konstrukciji istog približavamo se ideji kako ne postoji jedinstvena definicija današnjeg roditelja, a samim time ni njegove uloge, izazova i karakteristika (Kušević, 2011). Ipak, kako bismo bolje razumjeli današnje roditeljstvo potrebno je pojasniti značenje preuzimanja roditeljske uloge u životu pojedinca i sagledati ključne promjene unutar društva (obitelji) koje su dovele do oblikovanja suvremenog roditeljstva.

2.1 Promjene unutar obitelji

Način na koji se obitelj mijenja, ulazi u interakcije s drugim obiteljima i ostalim društvenim konstruktorima oblikuje roditeljstvo, iako je danas moguće raspravljati i o tome je li temelj obitelji roditeljstvo (genetika) ili brak. Odnosno, je li jedno „važnije“ od drugog i kakav je njihov odnos (uzmemo li u obzir Obiteljski zakon (2015), njegova načela, definiranje roditeljskih uloga i roditeljske skrbi). S obzirom na to da je za potrebe ovog istraživanja dovoljno usmjeriti pažnju na način na koji je promjena tradicionalne obitelji oblikovala roditeljstvo neka ovo pitanje ostane otvoreno za daljnja promišljanja.

Prije svega, potrebno je definirati što je obitelj, kakva je moderna obitelj i sa kojim izazovima se ona susreće. Milić (2001) govori kako kod definiranja obitelji postoje dvije otežavajuće okolnosti, a to su: težnja da se definiira jedna vrsta obitelji koja će predstavljati „pravu“ ili „zdravu“ obitelj pri čemu dolazi do moraliziranja i to da sam pojam obitelji ulazi u kategoriju tzv. „klizajućih pojmova“ kod kojih postoji tendencija da se sa obitelji fokus preusmjeri ili na pojedinca ili na zajednicu. Upravo zbog ovih okolnosti spomenuta autorica govori kako danas postoji mnogo „zabluda“ o obitelji, odnosno, mnogo definicija koje zapravo nisu „potpune“ definicije obitelji. Tu se nalaze (Milić, 2001:33-34): obitelj kao ćelija društva (koja govori kako je obitelj početni oblik iz kojeg nastaje društvo), obitelj kao društveni „mikrokozmos“ (gdje je obitelj promatrana kao „*društvo u malom*“), obitelj kao ljudska zajednica (koja govori kako je obitelj jedina preostala zajednica koja se oduprla otuđenosti, formaliziranju i institucionaliziranosti novog doba). Također, obitelj nije „specijalizirana društvena funkcija“ koja suprotno prethodnom gledištu obitelj vidi kao potrebnu samo da ispuni određeni društveni zadatak; nije ni samo „utočište“ koje romantičarski gleda na obitelj kao bijeg od gorke stvarnosti ili „priča o uspjehu“ o kojoj ovisi svjetski mir, ona se ne pojavljuje „u jedini“ kao jedini mogući oblik koji je karakterističan zapadnim društvima, a nije ni „univerzalija“ kao jedina konstanta naše civilizacije (Milić, 2001:34-36). Iz svega navedenoga

vidljivo je kako je definiranje obitelji izrazito teško, a ono ovisi o disciplini i mjestu/vremenu nastanka definicije. S toga se autorica Milić odlučuje na široko definiranje obitelji kao „*povijesno, strukturalno, kulturno jedinstven proizvod sasvim specifičnih socijalno-povijesnih okolnosti konstruiranja modernog društva i njegovog modernog klasnog nosioca-građanstva*“ (Milić, 2001:39); odnosno, govori kako je obitelj „*promjenjiva socijalna grupa sa velikim brojem varijacija prema obliku, strukturi, funkcijama i sadržaju temeljnih odnosa između članova*“ (Milić, 2001:52).

Mijatović pak obitelj promatra kao „*primarnu grupu koja je zasnovana na različitim odnosima i funkcijama*“, odnosno, govori o „*obitelji kao socijalnoj sveukupnosti*“ (Mijatović, 1995: 466-467). Ona je istovremeno i uzrok i posljedica - promjene u društvu oblikuju funkcije i odnose unutar obitelji dok istovremeno dinamika obitelji oblikuje ostale dimenzije zajednice unutar koje se nalazi. Kulturne, vrijednosne, legislativne, tehničke, političke i druge promjene moguće je promatrati sa različitih aspekata obitelji (Kušević, 2011; Mijatović, 1995; Senior, 2014). Strukturno su ove promjene tradicionalnu, veliku i višegeneracijsku obitelj transformirale u malu, nukleusnu obitelj koju čine (samo) roditelji i njihova sada već pomno planirana djeca. Milić (2001:41) govori kako je redukcija broja članova (tzv. srodničkih grupa) doprinijela stvaranju strukture „*specifične atmosfere intimnosti i povezanosti*“ (bilo da je ona stvarna ili postoji samo u željama članova) što je važna karakteristika moderne obitelji. Ona i dalje ostaje mjesto gdje se ostvaruje prva intergenreacijska veza – ona između djece i roditelja, a koju neki autori (poput Juričević Lozančić, 2011; Klein i White, 1996; Mijatović, 1995) doživljavaju jednom od najvažnijih karakteristika obitelji. U proučavanju obitelji kroz povijest razgovara se još i o njezinoj funkciji reguliranja seksualnog ponašanja, „*preuzimanju*“ socijalnog statusa, zaštiti i emocionalnoj podršci pojedinca, ekonomskoj, reproduktivnoj i odgojno-obrazovnoj funkciji (unutar koje se nalazi i socijalizacija).

Odgojna funkcija obitelji i dalje ostaje jedna od njezinih važnih karakteristika, ali promjene u svijetu rada gdje se žene iz tradicionalnih obitelji počinju zapošljavati i tragati za vlastitim karijernim uspjehom dovode do pojave da odgoj i brigu oko djece osim obitelji preuzimaju i institucije (Kušević, 2011 i Badinter,2013), a način na koji se odgojna funkcija izvršava je pod utjecajem promijenjene slike o djetetu. Moderna obitelj se sve više udaljava od patrijarhalne i postaje u isto vrijeme zatvorena prema društvu, a otvorena informacijama i kritici virtualne zajednice unutar doba moderne tehnologije. Također, njezino se formiranje i funkcioniranje nalazi u području brojnih proturječnosti („*antinomije moderne obitelji*“) koje prikazuju složenost pozicije u kojoj se obitelj nalazi (Milić,2001:42-52). Golombok (2000,

prema Jurčević Lozančić, 2011: 141) govori kako je suvremena obitelj otporna zbog ovih njezinih karakteristika : *prilagodljivost i razumijevanje, jasne uloge i komunikacija, poticanje autonomije i samostalnog razvoja pojedinca i poticanje moralnih i etičkih smjernica odgoja* iako treba imati na umu kako postoje istraživanja (Milić i sur., 2010., Bobić i Lazić, 2015) koja pokazuju kako deklarativno „moderne obitelji“ uslijed istraživanja pojedinih dimenzija i dalje prikazuju tradicionalizam (pogotovo u podjeli poslova unutar obitelji).

2.1.1. Obitelj u Hrvatskoj

Statistički podaci koji su u Hrvatskoj na raspolaganju pokazuju kako 2011. godine u odnosu na 2001. ukupan broj obitelji i parova s djecom opada, dok broj parova bez djece raste. Istovremeno u porastu je i broj samohranih roditelja neovisno o spolu. Brak je u Hrvatskoj i dalje prvi korak zasnivanja obitelji, a njegovo se sklapanje kontinuirano sve kasnije događa i kod muškaraca i kod žena. Dob prvog poroda kod žene je također u porastu, pa je tako 2016. godine žena prvorođkinja u Hrvatskoj u prosjeku imala 28,8 godina što je najviše zabilježeno do tada, a prema popisu iz 2011. godine obitelj u Hrvatskoj najčešće ima jedno ili dvoje djece. Ovi podaci pokazuju kako se zasnivanje obitelji u Hrvatskoj odgađa kako kod žena tako i kod muškaraca, broj jednoroditeljskih obitelji raste, a ukupan broj djece u obitelji se smanjuje što je u suglasju sa ranije navedenim promjenama (Milić, 2001. i Senior, 2014). Kako bi dobili bolji uvid u to kakva je obitelj u Hrvatskoj, ovim statističkim podacima trebamo pridodati i rezultate drugih istraživanja (Galić, 2004 i 2012; Tomić-Koludrović i Lončarić, 2007; Tomić-Koludrović, 2015 i dr.) koja se, između ostaloga, bave pitanjem rodne identiteta i uloga u hrvatskim obiteljima. Razina rodne nejednakosti u određenom polju, a pogotovo u sferi obitelji, može poslužiti kao temelj za njezino bolje razumijevanje unutar određenog konteksta. Prije svega treba napomenuti kako je prije nekoliko desetljeća uslijed ratnih zbivanja u Hrvatskoj proces modernizacije usporen, a u mnogim dimenzijama pa tako i u načinima na koji ljudi vide vlastite rodne identitete, dolazi do retradicionalizacije (Tomić-Koludrović i Lončarić, 2007). Naime, promijenjene ekonomske prilike prvo dovode do pojave da žene ostaju bez radnih mjesta, a nakon toga se ilegalno zapošljavaju što dovodi do *trostruke opterećenosti žene* koja uz kućanske poslove i brigu o djeci koji joj u Hrvatskoj tradicionalno pripadaju preuzima i dio hraniteljske obitelji oca (Tomić-Koludrović i Lončarić, 2007). Također, žene sve više prepoznaju učinke vlastite ekonomske zavisnosti pa se sve više okreću zaposlenju neovisno o ekonomskim prilikama kako bi si osigurale neovisnost i samostalnost što „*pred žene stavlja nova očekivanja - od žene se očekuje da sudjeluje u materijalnom dohotku, ali ne na štetu ostalih, pa i tradicionalnih uloga , tj. supruga i majke*“, jer žena i dalje čini bar 2/3 kućanskih

poslova u obitelji (Galić, 2012:160). Istraživanje o relacijama neo/seksizma i modernizacije u hrvatskom društvu u 2010. godini koje provodi autorica Galić (2012) pokazuje kako se 53,5% sudionika slaže s tvrdnjom „*Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući*“, a 46% sudionika se slaže s tvrdnjom da „*Žena ispunjuje pravi smisao svog postojanja tek kad postane majka*“ što pokazuje da u Hrvatskoj još postoje tradicionalni pogledi na ženu u obitelji, a zanimljivo je i to kako u istom istraživanju tvrdnja sa kojom se ispitanici najviše slažu glasi „*Muškarci i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti kućanske poslove*“. Naime, ovo je moderni pogled na rodne uloge u obitelji, ali ne podrazumijeva kako je i stvarna raspodjela kućanskih poslova u obitelji ravnopravna što pokazuju i drugi autori (Leinert-Novosel, 2017; Galić, 2004.). Jugović i Kamenov (2011) prikazuju kako je briga o djeci i dalje dominantno ženska uloga iako muškarci više sudjeluju u odgoju djece. Također, iste autorice (2011) govore kako se vrijeme koje određeni roditelj provodi s djecom razlikuje i količinski (gdje žene u prosjeku provode više vremena s djecom) ali i s obzirom na vrstu aktivnosti (muškarci više u igri i aktivnostima koje uključuju element zabave, a žene više u aktivnostima poput hranjenja, presvlačenja, odlascima kod liječnika ili na roditeljske sastanke i sl.). Zanimljivo je i to kako žene preuzimaju i dio „tradicionalno očevih“ aktivnosti poput kažnjavanja djece, odlučivanju o visini džeparca ili pak o informiranju o prijateljima s kojima se dijete druži (Jugović i Kamenov, 2011). Ovdje je prikazan samo mali dio istraživanja iz kojih možemo zaključiti kako je obitelj u Hrvatskoj sve manja, roditelji se sve kasnije odlučuju na imanje djece, aktivnosti unutar obitelji poput kućanskih poslova, brige oko djece i zarađivanje za život i dalje su organizirane po načelima tradicionalnog modela, ali s promjenama u smjeru modernizma (zaposlenje i karijera žene, muškarčevo aktivnije uključivanje u odgoj i brigu oko djece i kućanske poslove).

2.2. Tranzicija u roditeljstvo

Tranzicija pojedinca u ulogu roditelja za mnoge je jedna od najznačajnijih promjena koje se mogu dogoditi odrasloj osobi, a izazovi roditeljstva predstavljaju takva događanja unutar i izvan osobe na koja se ni najorganiziraniji budući roditelj ne može pripremiti (Senior, 2014 i Maleš, 1999). To su naprosto cipele u koje sam trebaš kročiti, a ujedno i „*najuzbudljivija odluka koju ljudsko biće u životu mora donijeti*“ (Badinter, 2013:16). Procesu tranzicije u roditeljstvo možemo pristupiti s više gledišta, a jedan od njih je sagledavanje tranzicije u roditeljstvo kao jednu od faza životnog ciklusa obitelji (Milić i sur., 2010). Prema ovoj teoriji obitelj prolazi kroz svoj životni ciklus: od predbračne faze, početne, faze s malim djetetom, zatim predškolskim, školskim djetetom i adolescentom, pa sve do faze napuštanja djece, postroditeljske i ostarjele obitelji (Kimmel, prema Milić i sur., 2010:149). Carter i McGoldric

(prema Milić i sur., 2010:149-150) govore o: fazi između obitelji, ulasku u brak, fazi s malim djetetom, adolescentom, fazi porinuća obitelji i fazi stare obitelji. Ovakav pogled na obitelj i roditeljstvo pretpostavlja kako je tranzicija u roditeljstvo zapravo jedan od životnih ciklusa obitelji koja se događa nakon ulaska u brak i/ili nakon faze mladog para bez djece, a koju karakterizira osiguranje stabilnosti partnerstva, uspostavljanje ravnoteže između različitih potreba i očekivanja, kao i uspostavljanje određenih granica.

Treba na početku napomenuti kako pojam „tranzicija u roditeljstvo“ obuhvaća „*promjenu identiteta osobe u procesu postajanjem roditelja*“ koji se odvija u nekoliko faza pod utjecajem kulturalnih, strukturnih i interpersonalnih čimbenika (Tomanović i sur., 2016:14). Prva faza odnosi se na donošenje odluke o zasnivanju potomstva, a pojedinac tada razmatra pravovremenost donošenja odluke (posebno u odnosu na karijeru), razini i intenzitetu emocionalne i egzistencijalne sigurnosti u paru kao i o mogućim rizicima. Nakon donošenja odluke dolazi faza trudnoće i porođaja koja sa sobom nosi niz očekivanja i različitih praksi (poput pitanja o načinu poroda i drugim odlukama koje se kasnije mogu povezati sa fenomenom „dobrog majčinstva“) (Badinter, 2013., Tomanović i sur., 2016). Treća faza predstavlja period neposredno nakon rođenja djeteta, a okarakterizirana je redefiniranjem uloga i preuzimanjem brige oko novog člana obitelji. Četvrta faza tranzicije u roditeljstvo obuhvaća period ranog djetinjstva, a najznačajnija promjena je pokušaj usklađivanja zaposlenja (prvenstveno majke) i obaveza u obitelji. Zbog nesklada među roditeljima koji se javlja u četvrtoj fazi tranzicije Du Bois i sur. (2008:92, prema Tomanović i sur., 2016: 15) govore kako je „*tranzicija u roditeljstvo istovremeno tranzicija u rodnu nejednakost*“, a o nepovoljnom položaju žene pri balansiranju poslovnih i obiteljskih obaveza govore i drugi autori (Badinter, 2013; Milić, 2001; Milić i sur., 2010; Čudina-Obradović i Obradović, 2000; Tomanović i sur., 2016. i dr.). Danas se tranzicija u roditeljstvo sagledava kao privatna stvar i osobna odluka partnera koji upotrebom dostupne kontracepcije direktno planiraju potomstvo. Određivanje trenutka kada je par (ili u suvremeno doba- pojedinac) spreman svoje seksualno partnerstvo staviti u kontekst roditeljstva može se sagledati sa nekoliko strana.

Jedan model odnosi se na promatranje promjena nataliteta koje se objašnjavaju ekonomskim i kulturološkim modelom (Sekulić, 2016). Prema tome, ovisno o ekonomskim uvjetima budući roditelji na temelju racionalnog izbora odlučuju o potomstvu. Tako će se primjerice pojedinci za vrijeme porasta ekonomske nesigurnosti ili smanjenja državne financijske potpore roditeljstvu rjeđe odlučivati na rođenje djeteta (Sekulić, 2016). Prema socio-ekonomskoj teoriji fertiliteta postoje i čimbenici koji pridonose neskladu između

majčinske uloge i poslovne uloge, a koje utječu na donošenje odluke o potomstvu. Zbog toga će raspodjela ukupnog rada u obitelji, negativan stav društva o zaposlenosti majke i nespremnost očeva za preuzimanjem brige za djecu biti nepovoljni čimbenici fertiliteta (Čudina-Obradović i Obradović, 1998). Kulturološki model zasniva se na kulturnim promjenama i normama koje se odmiču od „*samorazumljivog*“ prijelaza u roditeljstvo i ostavljaju partnerima više mogućnosti u organiziranju zajedničkog života i potrazi za vlastitom samorealizacijom (Sekulić, 2016:115). Također, u mnogim je kulturama roditeljstvo ostalo među najvažnijim indikatorima (uz financijsku neovisnost i stjecanje određenog stupnja obrazovanja) da je mlada osoba prerasla u odraslu ličnost (Tomanović i Ignjatović, 2010).

I nova „sloboda“ u kojoj prelazak u roditeljstvo nije nužan, dovodi do rjeđeg planiranja obitelji. Postoje i podaci koji pokazuju kako razum ne igra veliku ulogu kod ulaska u roditeljstvo. Badinter (2013:16) prikazuje podatke jednog časopisa u kojem su Francuzi odgovarali na pitanje „Zašto imamo djecu?“. Najveći broj odgovora, njih čak 73% povezan je s hedonizmom (užitkom), 69% uz dužnost, dok je njih 48% odgovorio kako je ljubav povezana s razlozima za osnivanje potomstva. Ovi odgovori pokazuju kako je ulazak u roditeljstvo povezan sa emocionalnom stranom osobe, kao i to da se od roditeljstva očekuje da ono roditeljima poveća životni užitak, prikaže nove dimenzije ljubavi, ali i to da je ono dužnost pojedinca koja će sa sobom donijeti i određene obaveze. Odnosno, potvrđeno je kako se budući roditelji na zasnivanje obitelji ne odlučuju zbog vrijednosti samog djeteta, nego zbog načina na koji dijete može povećati njihovu vrijednost na više razina- kao osobna sreća, zrelost, oplemenjivanje partnerske veze i dr. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Jedno istraživanje provedeno u Srbiji pokazuje kako se dvije trećine ispitanih žena slaže s tvrdnjom kako je „*žena jedino ispunjena kada postane majka*“ što je u skladu s tradicionalnim izjednačavanjem ženina identiteta s majčinstvom (Milić i sur., 2010: 242-243). Na temelju ovoga možemo pretpostaviti kako će osoba odluku o tome hoće li imati djecu donijeti zavisno o kulturi, vrijednostima i tradiciji unutar koje živi, ali i na temelju racionalnog promišljanja o okolinskim uvjetima, obavezama i dobrobiti koju bi roditeljstvo roditeljima trebalo donijeti. Beckman (1982, prema Obradović i Čudina-Obradović, 1999) predstavlja svoj model o prijelazu u roditeljstvo koji govori kako je to zajednička odluka partnera na koju utječu brojni faktori, ali naposljetku ona predstavlja odluku koja je u skladu sa stavovima partnera veće relativne moći.

Istraživanja pokazuju kako prelazak u roditeljstvo različito utječe na muškarce i žene. Tako primjerice Keizer i sur. (2010) u svome istraživanju o zaposlenju i vlastitoj percepciji osobne dobrobiti govore o tome kako ulaskom u roditeljstvo očevi rade jednako ili više, dok

žene rade manje ili napuštaju zaposlenje. Kod majki koje napuštaju zaposlenje zabilježen je povećani osjećaj izolacije i smanjeni osjećaj zadovoljstva. Ispitivani očevi su manje zadovoljni kada se uz roditeljstvo odnos između partnera preobrati iz kohabitacije u brak. Ipak, ne treba pretjerivati u analiziranju ovakvih istraživanja jer razina zadovoljstvom životom ovisi o brojnim čimbenicima, a neosporno je i to kako dok nekim ljudima ulazak u roditeljstvo predstavlja neiscrpan izvor sreće i osjećaj ispunjenosti, kod drugih početna očekivanja ostaju neispunjena, a iskustvo roditeljstva poražavajuće. Očekivanja koja buduće majke i očevi imaju od roditeljstva zasigurno su povezana s karakteristikama roditeljstva društva koje ih okružuje, odnosno ideji koju to društvo ima o djetetu i/ili djetinjstvu. Tomanović i suradnici (2016:17) također govore o razlikama kod prelaska u roditeljstvo ovisno o preuzimanju uloge majke ili oca, a svoj pogled na različite uloge promatraju unutar Morganovog koncepta obitelji (porodice) kao *obiteljske (porodične) prakse* koja pretpostavlja „*dijeljenje resursa, brige, odgovornosti i obaveza, kao i pregovaranje oko odnosa*“. Osim toga, koristi se i pojam „prikazivanje“ (displaying) koji „*je proces preko kojeg pojedinci ili grupa prenose jedni drugima i relevantnoj publici da njihovi određeni postupci predstavljaju bavljenje porodičnim stvarima i na taj način potvrđuju da su njihovi odnosi – porodični odnosi*“ (Finch, 2007: 67, prema Tomanović i sur., 2016:17). Kod proučavanja obitelji kroz ove koncepcije se preuzimanje roditeljske uloge (tranzicija u roditeljstvo), između ostaloga, razlikuje s obzirom na rod- preuzimanje roditeljske uloge u vidu majčinstva ili očinstva. Međutim, treba napomenuti da postoje značajke koje su zajedničke muškarcima i ženama koje prelaze u roditeljstvo; to su: odgađanje roditeljstva, težnja individualizmu i autonomiji, usmjerenost na karijeru i profesiju, kao i ostale socio-ekonomske, društvene i kulturne dimenzije.

2.2.1. Prijelaz u roditeljstvo iz perspektive očeva

S obzirom na to da je cijeli rad posvećen roditeljstvu u ulozi majke i svemu što ta uloga danas predstavlja (a o čemu će biti riječ u daljnjim dijelovima rada) ulogu majke možemo promatrati i u odnosu na ulogu oca. Ranije je već spomenuto kako tranzicija u roditeljstvo ovisi o brojnim unutarnjim i vanjskim faktorima, a rod je jedan od njih. Prema autorici Milić (2001:133) „*pojam roda tiče se socijalnih odnosa koji proizlaze iz opaženog razlikovanja spolova (deskriptivna razina razlike)* te je pojam roda *primarni način za označavanje odnosa socijalne nejednakosti među spolovima, tj. riječ je o objašnjenju odnosa među spolovima na temelju kategorije društvene moći*“.

Općenito, preuzimanje roditeljske uloge možemo razmatrati i kroz ranije spomenute četiri faze tranzicije u roditeljstvo (Tomanović i sur., 2016). Faza odluke prijelaza u roditeljstvo kod muškaraca u pojedinim je dimenzijama različita od one kod žena. Tako će primjerice i žene i muškarci danas nešto kasnije donositi odluku o osnivanju potomstva, ali će pravovremenost odluke u odnosu na zaposlenje manje nepovoljno utjecati na muškarce koji uglavnom i dalje ostaju zaposleni i mogu težiti svojim karijernim i profesionalnim željama. U isto vrijeme je na muškarcima i određeni teret jer se zbog i danas zastupljene ideje „oca hranitelja“ u kontekstu pravovremenosti usmjerene na egzistencijalnu sigurnost na budućeg oca stavlja teret materijalnog osiguranja obitelji što potvrđuju razni autori (Bobić i Lazić, 2015., 2001 i Milić i sur., 2010). Faza trudnoće i poroda za muškarca je mnogo lakša od žene (poznajemo li pojam „dobre majke“ koja u ovoj fazi na ženu može staviti veliki pritisak, a istovremeno ne postoji komplementarni etički pojam „dobar otac“). Istraživanje provedeno u Srbiji (Tomanović i sur., 2016) prikazuje kako ispitivani muškarci u ovoj, ali i sljedećoj fazi očekuju i dobivaju podršku od svoje okoline (pr. financijska pomoć roditelja koja ponovno podržava ideju o „ocu hranitelju“), kao i to da u odnosu na ispitane žene imaju manje znanja o tome što im buduća uloga roditelja nosi- koje će obaveze imati i na koje načine ih mogu izvršiti. Na intimnoj razini dolazak bebe u obitelj za ispitane muškarce predstavlja veći šok nego za ispitane žene jer se oni s djetetom upoznaju tek pri porodu (što se pravda činjenicom da žena tijekom trudnoće više osjeća promjene vezane uz rast i razvoj djeteta, a samim time i više promišlja o budućim radnjama). Autori govore kako je to utjecaj „*kulturološkog diskursa koji (kod nas) ne pružaju jasne modele muškarcima kako da se kao očevi ponašaju ili izraze vlastiti doživljaj (ranog) roditeljstva*“ (što je dimenzija četvrte faze tranzicije) (Tomanović i sur., 2016:148).

Važna karakteristika u „postajanju ocem“ jeste veliki emocionalni značaj i razna emocionalna stanja koja dolazak djeteta na svijet budi kod oca, a koji koriste kao „dokaz“ preuzimanju nove uloge. Tomanović i suradnici (2016: 149) ova stanja raščlanjuju na:

- Zabrinutost i nelagodu
- Promjenu koja je donijela određene neprijatnosti (umor, nesanica i dr.)
- Naglašavanje kako se radi o najljepšoj i najboljoj pojavi u životu
- Preuzimanje odgovornosti i spremnosti na izazove

Ova emocionalna stanja koja se kod muškaraca bude pokazuju kako je i tranzicija u ulogu oca individualizirani proces koji se razlikuje od pojedinca do pojedinca, a na njega utječu brojni faktori od subjektivne spremnosti, razine znanja do očekivanja koja zajednica ima od pojedinca

preuzimanjem uloge oca. Odnosno, „*rano iskustvo očinstva u velikoj mjeri je obojeno pristankom zajednice i potvrđivanjem nove uloge u koju je muškarac ušao, a osjećaji prema djetetu su na nivou osobnog identiteta utkana u vlastiti prikaz sebe kao oca*“ (Tomanović i sur., 2016:150). Stanojević (2015) govori o roditeljstvu kao jednoj od mnogih dimenzija identiteta muškaraca, ali i kao načinu potvrđivanja vlastite muškosti (posebno u našem okruženju gdje se još uvijek govori o *pravom muškarcu* koji je spreman izdržavati svoju obitelj).

Pleck (1987, prema Stanojević 2015:60) promatra razvoj očinske uloge u SAD-u i govori kako se uloga oca razvijala kroz četiri dominantna modela:

1. Otac kao moralni autoritet
2. Otac kao odsutni hranitelj
3. Otac kao model spolne uloge („*sex role model*“)
4. *Novi otac*

Model oca kao moralnog autoriteta karakterizirala je uloga oca kao moralnog pedagoga i vrlo dominantnog roditelja (iako je brigu oko kućanskih poslova i dalje obavljala žena), odsutni hranitelj ono je što se i danas zadržalo kao stereotipna uloga oca čija je zadaća osigurati materijalnu sigurnost i stabilnost obitelji. Model spolne uloge javlja se kao alternativni obrazac unutar kojeg je uloga oca bivanje modelom za preuzimanje uloge muškarca (kako muška djeca ne bi bila pretjerano feminizirana). **Model novog oca** predstavlja suvremenu ulogu oca kao ravnopravnog roditelja uključenog u sve faze brige i odgoja djece neovisno o njihovoj dobi ili spolu, kao i preuzimanje određene količine kućanskih poslova i obaveza kako bi oni bili jednako raspoređeni između majke i oca. Čudina-Obradović i Obradović (2006) govore kako bi *novi otac* trebao pokazivati toplinu, emocije, zaštitnička ponašanja, interes za brigu oko djece kao i interes za njihovo zdravlje, odgoj i obrazovanje uopće. Maskalan (2016) navodi neke pozitivne učinke koje bi Model novog oca imao: prije svega stvaranje jače i kvalitetnije veze između oca i djeteta, oslobađanje žene od dijela obaveza oko brige za dijete i kućanstvo, ali i oslobađanje muškaraca od pritiska financijskog osiguranja obitelji što bi pozitivno utjecalo na oba roditelja, a najveću bi dobrobit u cijelom konceptu trebalo osjetiti upravo dijete. Treba napomenuti kako postoje i kritičari paradigme „novog očinstva“ kao što Bimbi (1991, prema Milić, 2001:184) govori o „*eroziji očinstva*“ (uloga oca gubi značaj i nestaje) ili Eichler (1997:75, prema Milić, 2001:184) o „*novom očinstvu kao statističkoj fantaziji*“ koju je nemoguće ostvariti.

Autorica Maskalan (2016: 394-396) prikazuje i podatke iz Hrvatske koji pokazuju kako iako postoji novi model očinstva koji pretpostavlja ravnomjerno roditeljstvo, to je slučaj samo kod pojedinih muškaraca. Većina je još uvijek pod utjecajem tradicionalnog shvaćanja očinstva, a modele koje unutar svoje uloge koriste preneseni su iz vlastita iskustva u djetinjstvu. Očevi se nalaze na razmeđu tradicionalnog i modernog poimanja uloge oca prilikom čega dolazi do paradoksa gdje tradicionalna uloga od oca očekuje povećani angažman oko vlastita zaposlenja, dok istovremeno moderna uloga očekuje da se taj angažman smanji što može dovesti do zbunjenosti u očekivanjima kod očeva. Iako u Hrvatskoj postoji zakon koji jasno govori kako je cjelokupna briga oko djeteta zajednička i jednaka obaveza majke i oca, neki drugi podaci pokazuju kako je u praksi još uvijek zastupljeno tradicionalno stereotipno sagledavanje roditeljskih uloga pa će tako primjerice u 80% slučajeva brigu oko djece uslijed rastave braka dobiti majka. Istraživanje iz 2013. provedeno na uzorku od 1000 studenata govori kako se 65% djevojaka i samo 55% momaka ne slaže s tvrdnjom kako je zadaća oca da zarađuje, a majke da brine za kućanstvo, 75% ispitanika smatra kako je majka ta koja bi trebala uzeti porodiljni dopust (25% svaki roditelj pola dopusta, a manje od 1% da bi to trebao učiniti otac) što također govori o percepciji roditeljskih uloga u Hrvatskoj. Nešto više od polovine ispitanih momaka i 60% ispitanih djevojaka slaže se kako majka ne bi trebala imati veću odgovornost kod brige za djecu (što je u nesuglasju sa ostalim odgovorima). Autorica Maskalan (2016) govori kako je za očekivati da će trend promjene uloge oca sa Zapada u narednim godinama sve više jačati i u Hrvatskoj, a pozitivne učinke takve promjene trebalo bi osjetiti čitavo društvo.

2.3. Karakteristike suvremenog roditeljstva

Kako bi bolje razumjeli kakvo je suvremeno roditeljstvo potrebno je prvo dati opću definiciju roditeljstva. Autorica Milić (2001:172) daje cjelovitu **definiciju roditeljstva** kao *“složen skup socijalnih stavova (očekivanja i ciljeva), različitih praksi u kojima dolazi do spoja bio-socijalnog aspekta ljudske prokreacije sa socijalno-kulturnim aspektima brige, skrbi i odgoja novih generacija i socijalno- psihološku identifikaciju ličnosti u odrastanju sa starijim roditeljskim uzorima“*. Sagledamo li fragmentirano ovu definiciju možemo pretpostaviti kako postoje različite vrste roditelja koji svoje uloge ispunjavaju zavisno o specifičnoj mješavini utjecaja bioloških čimbenika, socio-kulturnog okruženja i vlastitog iskustva djetinjstva. Čudina-Obradović i Obradović (2003:46) govore kako se danas govori o tzv. integrativnom modelu roditeljstva u kojem pojam roditeljstva obuhvaća sljedeće dimenzije: doživljaj

roditeljstva, roditeljsku brigu, roditeljske poslove i aktivnosti te roditeljske odgojne stilove. Ovisno o karakteristikama svake pojedine dimenzije biti će oblikovano više vrsta roditeljstva.

Na temelju promjena koje su se dogodile unutar obitelji, značaju roditeljstva u životu pojedinca, ostalih promjena unutar društva (a koje ranije nisu detaljno razrađene) i dostupne literature možemo reći kako je danas roditeljstvo oblikovano sljedećim karakteristikama:

- Određeno je promijenjenom ulogom djeteta unutar obitelji (Senior, 2014, Milić, 2001) čiji je nastanak stvaranje ultimativnog smisla u životu pojedinca (Badinter, 2013);
- Ulazak u svijet roditeljstva pod većom je autonomnom kontrolom (Sekulić, 2016);
- Nastaje uz obilje informacija (Williams, 2014);
- Razvija se unutar modela „sve ili ništa“ (Williams, 2014)
- Mijenja se uloga oca, a samim time i majke (Stanojević, 2015)

Uloga djeteta unutar obitelji drastično se promijenila kroz razvoj roditeljstva i obitelji - dijete postaje ravnopravan član obitelji koji donosi odluke i oblikuje dinamiku roditeljstva, a neki čak odlaze u krajnje točke pa govore kako dijete od roditeljevih zaposlenika (kada je dječji rad i njegova ekonomska uloga unutar obitelji još bila naglašena) postaje njihov vlasnik (Senior, 2014). Odnosno, pada „ekonomska isplativost djece“ (Obradović i Čudina-Obradović, 1999) i ono od „*ekonomski bezvrijednog prerasta u emocionalno neprocjenjivo*“ (Zelizer, 1994:3). Moć koju ovako pojašnjeno dijete ima omogućava mu da ono svojim roditeljima predstavlja ultimativni smisao života. Problem do kojeg ovo dovodi je pretjerano idealiziranje suvremenog roditeljstva (Badinter, 2013. i Senior, 2014) uslijed čega kod roditelja može doći do stvaranja osjećaja ljutnje, ranjivosti i nekompetentnosti (Williams, 2014). Transformirana uloga djeteta, zaposlenje (zaposlenje majke, ali i suvremeno zaposlenje koje od zaposlenika očekuje snažnu posvećenost – nerijetko i nakon radnog vremena donošenjem posla kući) i vlastito odlučivanje o ne/ulaženju u svijet roditeljstva koju je donijela suvremena kontracepcija tri su značajne promjene unutar suvremenog roditeljstva (Senior, 2014).

Milić (2001) govori i o zbližavanju i ujednačavanju roditeljskih uloga, ali istovremeno neka feministička stajališta i empirijska istraživanja govore o samo prividnom ujednačavanju roditeljskih uloga (Badinter, 2013 i Jugović i Kamenov, 2011) koje i dalje dominantno ostaju domena majčinstva. Promjene unutar samog majčinstva su zbog izrade ovog diplomskog rada kasnije detaljnije razrađene.

Osim ranije navedenih promjena, događa se odgađanje roditeljstva (sve starije majke koje prvi puta rađaju), smanjenje broja djece, a istovremeno i rađanje većeg broja izvanbračne djece

(Penezić i Lacković-Grgin, 2014). Već su ovdje naznake nekih novih oblika roditeljstva koji se javljaju zajedno ili odvojeno od suvremenih oblika obitelji.

Pojavljivanje tzv. modela „sve ili ništa“ pretpostavlja kako suvremeno roditeljstvo koegzistira unutar nekih novih ili povratničkih ideja o ljudskom življenju (ekologija, naturalizam (Badinter, 2013)) koje dovode do nastanka atmosfere rizika unutar koje se odgaja dijete (Williams, 2014). Naime, psihološke, socio-konstruktivističke i druge teorije govore o dobrobiti koju dijete može imati od *pravilne* roditeljske skrbi. Ta je dobrobit toliko prenaplašena (kognitivni razvoj, razvoj empatije, prevencije bolesti i poremećaja ponašanja) da se na suvremenog roditelja stavlja teret rizika za vlastito dijete pa i podaci o stresu kod roditelja postaju razumljiviji (Kutrovatz, 2017.; Senior, 2014 i Delale, 2011). *Sve ili ništa* odnosi se na nove tehnologije i izloženost obitelji vanjskoj kritici u kojoj se roditelji mogu podijeliti na one dobre i loše. Tehnološki napredak učinio je roditeljima informiranje o roditeljskoj ulozi dostupnije no ikada, ali Williams (2014) upozorava na sve veći broj članaka i drugih izvora koji su dostupni roditeljima, a koji nemaju nikakvo uporište u stručnoj i/ili znanstvenoj literaturi. Autorica navodi primjer o pretraživanju interneta na temu prehrane u trudnoći i usporedbi tih pretraga sa znanstvenom literaturom koja je pokazala kako su roditelji često navedeni na lošu znanost.

Autorica Milić (2001:179-182) govori kako suvremeno roditeljstvo dovodi do stvaranja nekoliko paradoksa / proturječnosti:

1. *Roditeljstvo između moći i bespomoćnosti* – nesklad koji se javlja u situaciji zatrpanosti informacijama i preporukama kako biti dobar roditelj (pri čemu bi roditelj svojim postupcima trebao biti u mogućnosti „stvoriti savršeno dijete“) i bespomoćnost uslijed suočavanja s društvenim pokretačima
2. *Roditeljstvo između individualizacije i profesionalizacije* – jaz između vlastite želje za samorealizacijom i prilagodbe na društvena očekivanja pri čemu roditeljstvo čini samo jedan dio odgoja i brige za djecu
3. *Roditeljstvo između represije i tolerancije* – nesklad kod situacija osobnih i poželjnih roditeljskih postupaka i toleranciji ponašanja djeteta
4. *Roditeljstvo između ideje samoostvarenja i žrtvovanja* – jaz između romantične ideje o roditeljskoj ulozi kao ultimativnom ostvarenju životne sreće i vrednovanje vlastite žrtve unutar iste

Na temelju svega spomenutog možemo sumirati suvremeno roditeljstvo kao promijenjenu ulogu roditelja (neovisno o tome radi li se o ocu ili majci) koja se razvija u skladu sa novom slikom o djetetu i koja bi roditeljima trebala biti vrhunac životne sreće i ostvarenja (iako i majke i očevi na svoju karijeru misle više nego ranije). Nadalje, suvremenom roditeljstvu na raspolaganju su brojne informacije koje mogu imati dvojaku ulogu, a tehnološki napredak otvara suvremeno roditeljstvo kritici i pred njega uz tradicionalne, stavlja i neke druge izazove. Ovako pojašnjeno suvremeno roditeljstvo u određenoj količini pojaviti će se u svakom suvremenom obliku roditeljstva koje će ovisno o svojim specifičnostima dodatno promijeniti izgled uloge roditelja danas.

2.4. Novi oblici roditeljstva

Danas se pojavljuju novi oblici roditeljstva koji su po svojoj strukturi članova i/ili po zadaćama i ulogama koje pojedini članovi poprimaju razlikuju od tradicionalnog ili modernog roditeljstva. Tako primjerice možemo izdvojiti: helikopter roditeljstvo, intenzivno roditeljstvo, samostalno roditeljstvo i roditeljstvo homoseksualnih i transrodnih osoba.

Samostalno roditeljstvo još se pojavljuje pod pojmom samohranog roditeljstva i u kontekstu jednoroditeljskih obitelji. Unutar suvremenog konteksta samostalno roditeljstvo možemo promatrati kao posljedicu promjena unutar obitelji (povećani broj razvoda braka) ili kao posljedicu novih tehnologija u medicini koja danas kroz medicinsku oplodnju omogućava roditeljima da se ostvare kao samostalni roditelji (utjecaj feminizma, želje za samoostvarenjem i dr.). Utjecaj društva na ovu pojavu ono je što samostalno roditeljstvo čini vrlo ranjivim i zahtjevnim s obzirom na to da istraživanja pokazuju kako je stav društva prema samostalnom roditeljstvu (osim slučaja udovištva) negativan (Pećnik i Rabotek Šarić, 2010). Osim pritiska društva, ekonomska dimenzija (nedostatna primanja) i nedostatak slobodnog vremena djeluju kao stresori na samostalne roditelje.

Najveću razinu nerazumijevanja od strane društva okusiti će ne-heteroseksualni roditelji, a među njima najpoznatiji su homoseksualni i transrodni roditelji. Obje skupine u svome postojanju imaju moment „identifikacije“ pa postoje manje razlike između onih roditelja koji su kao deklarirani ne-heteroseksualci postali roditelji i onih roditelja koji su se ostvarili u roditeljskoj ulozi prije vlastite identifikacije. Istraživanja pokazuju kako je ovakvim roditeljima osim pritiska društva, iznimno težak moment pojašnjavanja vlastita identiteta svome djetetu kao i preuzimanje rizika za njegovim izlaganjem mogućim negativnih društvenim situacijama (Hines, 2006). Hicks (2005) provodi jedno u nizu istraživanja koje pokazuje kako

homoseksualno roditeljstvo nije moguće izravno povezati s negativnim odgojno-obrazovnim postignućima u životu djeteta.

Ideju intenzivnog roditeljstva predstavila je Sharon Hays (1996:8) kao „*odgojne metode koje su orijentirane na dijete, vođene od strane eksperata, emocionalno upijajuće, poslovno intenzivne i (financijski) skupe*“ . Također, govori kako je danas ovaj oblik roditeljstva postao standard, a ne opcija. On nastaje kao odgovor na pridavanje sve većeg vremena odgoju djece, kao i na ideje kako su prve godine života najznačajnije za daljnji život djece. Fuerdi (2001:26, prema Kutrovatz,2017:22) govori o tzv. *Paranoičnom roditeljstvu* koje nastaje kod roditelja uslijed njihove pretjerane želje da dijete ne izlože riziku i da se ostvare kao idealni roditelji. Roditelji su promatrani kao potpuno odgovorni/ zasluženi za djetetov socijalni, emocionalni i obrazovni uspjeh; a poseban se pritisak stavlja na ulogu majke. „*Intenzivno majčinstvo*“, „*dobra ekološka majka*“ i druge pojave unutar majčinstva pokazuju kako se i kod novih pojmova vidi utjecaj tradicionalnih pogleda na roditeljstvo gdje je majka osoba u obitelji na koju se stavlja dodatan teret da „sve“ pruži djetetu, a nerijetko je upravo taj „preteški teret“ izvor osjećaja krivnje i frustracije (pogotovo kod mladih majki) (Badinter, 2013). Također, ideja intenzivnog roditeljstva osim pritiska proizašlog iz vlastita promišljanja o uspješnosti izvršavanja roditeljske uloge na roditelje (pogotovo majku) usmjerava razinu vanjske kritike veću no ikada (Badinter, 2013). O karakteristikama i posljedicama ovog pristupa biti će riječ u daljnjim dijelovima rada. Uz ideju intenzivnog roditeljstva ponekad se veže i tzv. helikopter roditeljstvo. To je kompulzivni poriv za usavršavanjem svoje djece koji se najčešće javlja kod mladih, ambicioznih i visoko obrazovanih roditelja koji su opsjednuti djetetom i njegovim postignućima. Izrazito su zaštitnički i kritički nastrojeni (Honore, 2009). Također, posjeduju čvrstu ideju kako djetinjstvo treba izgledati, a postoje i podaci kako ovakav oblik roditeljstva može negativno utjecati na dijete (LeMoyone i Buchanan, 2011). Kutrovatz (2017) spominje još i „tigar majke“ (*eng. tiger moms*) koji opisuje kao intenzivan oblik majčinske uloge gdje majka potiče djecu na uključivanje u što više društvenih i drugih aktivnosti kako bi si povećalo šanse za kasniji uspjeh u životu, a ponovno prikazuje pritisak koji je stavljen na ženu (odgovornost majke za budućnost djece) unutar modela intenzivnog roditeljstva.

3. IDEAL SUVREMENOG MAJČINSTVA

Majčinska uloga je kroz povijest prolazila kroz razna reformiranja i promišljanja o tome tko je majka i što ona čini, odakle dopiru izvori majčinstva, tko je prava majka, a tko pogodan za osudu okoline. Jedno je sigurno, ideja o majčinstvu utemeljena na (stereotipnom) bio-socijalnom aspektu ljudskog djelovanja bila je i ostala važna odrednica uloge majke (Milić, 2001). Autorica Badinter (2013) govori kako se u posljednjih nekoliko desetljeća unutar majčinstva događa revolucija čiji je rezultat stavljanje majčinske uloge u središte ženina postojanja, a pritisak koji takvo pozicioniranje žene stvara dovodi do pojave nove generacije iscrpljenih majki. Ovu ideju ista autorica razrađuje u svojoj knjizi „*Sukob: Kako ideal suvremenog majčinstva ugrožava ženu*“ (2013) koja razrađuje društvene promjene i fenomene koji su stvorili nedostižnu sliku savršene majke, tzv. ideal suvremenog majčinstva.

3.1. Ženski identitet(i)

Pitanju roda i rodnog identiteta moguće je pristupiti s više gledišta, a pojmovi spol i rod se najčešće stavljaju u odnos pod pretpostavkom kako je spol biološki determinirana i nepromjenjiva (u novije vrijeme razvojem medicine relativno nepromjenjiva) kategorija, dok je rod promjenjiva kategorija uvjetovana kulturom i društvom (u procesu socijalizacije) (Popović, 2011). Pojam „postajanje ženom“ u sebi nosi dinamiku oblikovanja rodnog identiteta žene koja najčešće uključuje reproduktivnu i seksualnu socijalizaciju žena čiji se elementi počinju razvijati već u periodu djetinjstva, a na njega djeluju različiti aspekti društva i obitelji, kao i njihova očekivanja koja ne moraju biti u međusobnom suglasju.

Društvo već u ranom djetinjstvu spolnost prepoznatljivo povezuje s rodom pridajući djeci indikatore (markere) koje će od prvog do posljednjeg dana života dijete učiniti prepoznatljivim (ali i obavezujućim) pripadnikom ili pripadnicom društvenih kategorija muškaraca ili žena (Sekulić, 2016). Tako će primjerice djevojčice i dječaci biti poticani na igranje „ženskim“ ili „muškim“ igrama, usmjereni na korištenje različitih boja, bavljenje različitim sadržajima ili pak kontroliranju emocija na različite načine. Odnosno, „*obitelj funkcionira kao politička institucija kojom se regulira rođenje, seksualne norme, zabrane, motivacije i interesi djece, i stvara karika za zatvaranje kruga povratnog djelovanja individue na društvo i društva na individu, proizvodeći postepeno rodnost kao društvenu normu i kao stabilno svojstvo identiteta*“ (Sekulić, 2016:38). Možemo primijetiti kako je „postajanje ženom“ proces koji se odvija od samog rođenja (ženskog) djeteta, a koji osim jedinstvenih karakteristika svake pojedine osobe ovisi o aspektu kulture i interakciji koja se odvija između kulture i pojedinca. Ono što je u ovom procesu istaknuto (a razlikuje se od procesa „postajanja

muškarcem“) jest da se uz razvoj ženina identiteta često veže i uloga majke kao jedini način da se taj identitet izgradi pa samim time „postajanje ženom“ pretpostavlja i „postajanje majkom“. Autorica Milić (2001:151) govori kako se u društvu pojavljuje fenomen gdje su sve zadaće i aktivnosti žene, kao i obrasci ponašanja i sposobnosti povezani i određeni ženinom ulogom majke, a majčinstvo postaje „*dominantna identifikacijska osnova za ženski rod*“, s čime se slaže i Galić (2012:158) koja ističe kako je „*ideal najpoželjnije ženske uloge u društvu i dalje majčinstvo*“. Psihoanalitička teorija koju predlaže Chodorow (1978: 33-34, prema Milić, 2001: 151-152) objašnjava kako se radi o stvaranju nesvjesnog spolnog identiteta, odnosno, majčinskom obrascu ponašanja kod žena koji se kružno projicira s majke na žensko dijete koje tijekom odrastanja preuzimaju želju da postanu majke. Ovakav proces preuzimanja identiteta omogućava da djevojčice nakon odrastanja „*prihvataju majčinstvo kao svoju sudbinu, tj. kao primarnu i isključivu rodnu ulogu i obavezu, što zatim samo po sebi dalje dovodi do asimetrije u rodnim aranžmanima u okviru društvenih odnosa*“ (Milić, 2001:151-152).

Danas se na poistovjećivanje identiteta majke i žene gleda kao na tradicionalni pogled na ulogu žene u društvu, ali postoje i podaci koji pokazuju kako je taj tradicionalni stav i dalje u pozadini iako se na deklarativnoj razini govori o modernom pristupu ženinu identitetu što potvrđuje i istraživanje o seksualnoj i reproduktivnoj socijalizaciji žena koje je provela autorica Sekulić (2016). Ranije u radu je već spomenuto razlikovanje pojma *rod* na kategoriju *deskriptive razlike* i na kategoriju *društvene moći* pri čemu se društvena moć sagledava u nizu društvenih interakcija na mikro i makro razini (Milić, 2001). Upravo je veza između spola, roda i društvene moći koja iz te veze proizlazi ono što u odnos stavlja procese „postajanje ženom i postajanje majkom“. Naime, djevojčice su već od djetinjstva izložene određenim očekivanjima i podučavane na koji način postati žena, a postajanje majkom je u mnogim društvima dominantni indikator identiteta žene (utjecaj tzv. sociokulturnih faktora). Iz toga slijedi povezivanje „ženskog“ s prirodom i „muškog“ s kulturom što feministkinje (ali ne samo one) pripisuju utjecaju patrijarhata koji rezultira pojavom da se kod vrednovanja razlika između muškaraca i žena u kontekstu društvene moći manje vrednuju žene (Galić, 2002, 2004 i 2012., Badinter 2013). Razlika u društvenoj moći (pogotovo u kontekstu zaposlenja) rezultirati će pojavom različitih sukoba u kontekstu suvremenog roditeljstva, a uloga majke zbog tih sukoba „dolazi pod povećalo“ i kreće u borbu sa očekivanjima koja društvo stavlja pred „suvremenu majku“ koja se uz vlastite karijerne ambicije u želji za samoostvarenjem i osiguravanjem ekonomske nezavisnosti unutar obitelji razapinje u balansiranju uloga žene, supruge i majke.

3.2. Žena unutar obitelji i ambivalentnost majčinstva

Autorica Milić (2001:135) govori kako rodna diferencijacija spolova unutar obitelji ima dva osnovna oblika: *normativni* i *ponašajni*. Razlikovanje spolova na temelju normativnog oblika tiče se tzv. ideologije rodova (opisivanje, opravdavanje i pripisivanje rodni obilježja), dok se razlikovanje spolova na temelju ponašajnog oblika odnosi na razlike u ponašanju, aktivnostima i ulogama unutar obitelji. Uz ranije spomenute definicije rodni identiteta i povezivanje žene s prirodom, a muškaraca s kulturom dolazimo do pozicije u kojoj je majka dominantno vezana za brigu o djeci i obitelji, dok je otac taj koji se zapošljava i ispunjava ulogu hranitelja -to je tradicionalna podjela uloga u obitelji koja je toliko snažna da je i danas često izjednačavana s „normalnim“, a konstantno joj se suprotstavlja stremljenje žena za ispravljanjem društvenih nejednakosti i izjednačavanjem društvene moći s muškarcima (Galić, 2012).

Badinter (2013) govori kako žene sedamdesetih godina dobivaju moć da ovladaju vlastitom reprodukcijom što ih podupire u utrci za jednakost s muškarcima koju toliko „love“ i za koju vjeruju da mogu uskladiti s ulogom majke. Pred ženom se otvaraju broje mogućnosti: hoće li se prepustiti vlastitim karijernim ambicijama, iskušati samački život, ispuniti ulogu majke ili kombinirati dio od svake mogućnosti. Ove promjene ženu dovode na crtu novih proturječja: sloboda u planiranju obitelji mijenja poimanje majčinstva dajući mu novu težinu jer smo na koncu „*mi odabrale da se dijete rodi*“ što mijenja ideju o sudbini i otvara vrata pojmu *osobne sreće* (Badinter, 2013:9). U ovakvim uvjetima, kada postajanje majkom više nije promatrano kao univerzalna sudbina žene, žene počinju razmišljati o različitim načinima samoostvarenja, a majčinstvo se sve više preispituje. Prije svega treba napomenuti kako veća sloboda u odlučivanju o potomstvu sada sa sobom nosi i veće odgovornosti, a Mills i sur. (2011) prikazuju istraživanja koja pokazuju kako je roditeljstvo danas puno zahtjevnije nego ranije jer se briga o djetetu sada stavlja u središte obitelji i fokus partnerskog odnosa. Podijeljenost koja kod žena nastaje kao most između različitih modela ostvarivanja vlastite sreće Badinter (2013:21) naziva *ambivalentnost majčinstva*, te govori kako ona u razvijenim zemljama ima četiri učinka: smanjuje se ukupan broj djece, žene se sve kasnije odlučuju na stvaranje potomstva, povećava se broj zaposlenih žena i povećava se broj različitih životnih stilova koje žena može odabrati. Kako su ovo promjene koje se zaista događaju oko nas govore i statistički podaci o obiteljima u Hrvatskoj (Popis stanovništva 2011. godine, statistički podaci „*Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2018. godini*“ koju izdaje Državni zavod za statistiku i dr.), ali i istraživanja diljem svijeta (Mills i sur., 2011., Langdrige i sur., 2005., Badinter, 2013).

Istraživanja o razlozima zbog kojih se ljudi odlučuju na imanje potomstva provedeno u Francuskoj 2009. godine pokazuje kako se najveći broj ljudi odlučio na potomstvo uz slaganje s tvrdnjama kako : *dijete čini svakodnevni život ljepšim* (60%), *dijete omogućava obitelji da nastavi živjeti, da prenosi svoje vrijednosti i povijest* (47%), *roditeljstvom poklanjamo novi život* (33%) i *učvršćujemo život u paru* (26%). Sličnim pitanjem bave se Langdridge i suradnici (2005) koji pokazuju kako se njihovi ispitanici najviše odlučuju na potomstvo kako bi se nastavila obiteljska tradicija, jer je to prirodni poriv, jer je to dobro za partnersku vezu i jer ono donosi zabavu. Isto istraživanje pokazuje kako su razvijanje profesionalne karijere, prevelika odgovornost, manjak strpljenja i želja partnera (da nema djecu) razlozi zbog kojih se ljudi ne odlučuju na potomstvo. Mills i sur. (2011) ističu kako stupanj obrazovanja, financijski status, zaposlenje majke, vrsta zajedničkog življenja (kohabitacija) i stavovi o rodnim ulogama također utječu na fertilitet.

Holter (1970, prema Milić, 2001) govori kako se u suvremenom društvu istovremeno javljaju tradicionalni neegalitarizam i moderni egalitarizam i to na način da se kod diferencijacije spolova unutar obitelji govori o egalitarizmu dok je u praksi duboko ukorijenjen neegalitarizam, pa će se primjerice dogoditi da se većina slaže kako bi raspodjela kućanskih poslova unutar obitelji trebala biti ravnopravna, ali je ona istovremeno izrazito neravnopravna (na štetu žene) što i autorica Galić (2004 i 2012) i Leinert Novosel (2017) potvrđuju u svojim istraživanjima. Iako ovaj nepovoljni položaj žene u obitelji može biti razlog za manje odlučivanje na zasnivanje potomstva, druga istraživanja pokazuju kako buduće majke prije odlučivanja na majčinstvo o njemu i njegovim razlozima razmišljaju kroz „ružičaste naočale“ idealiziranjem svega onoga što majčinstvo nosi (kao i količinu ljubavi/ emocionalne ispunjenosti koju bi majčinstvo pojedincu trebao pružiti) pa se kasnije može dogoditi da ono postaje „poražavajuće iskustvo“ za ženu. Badinter (2013: 19) spominje anketu u kojoj je 70% ispitanih roditelja negativno odgovorilo na pitanje bi li ponovno odabrali biti roditelji, da znaju sve ono što znaju danas (nakon iskustva roditeljstva).

Ovi podaci pokazuju kako kod žena (i muškaraca) postoje brojni faktori koji odlučuju o tome hoće li i koliko će imati djece, a jednom kada se odluče za roditeljstvo ono je povezano sa zabavom, srećom, ljubavi, tradicijom i ostalim idejama koje bi trebale voditi ka ostvarenju osobne sreće. Međutim, treba napomenuti kako i dalje postoji heterogenost ženskih odluka pa nove mogućnosti koje se pred žene stavljaju ne znače nužno kako će svaka žena odgoditi roditeljstvo niti kako svaka žena vjeruje da je dijete ispunjenje osobne sreće. Badinter (2013:25) razlikuje tri vrste ženskih odluka: žene kojima su obitelj i djeca u središtu interesa (oko 20%,

tzv. „*Home-centred*“), žene koje pokušavaju kombinirati obiteljski život i karijeru (oko 60 %, tzv. „*Adaptive*“) i žene koje se ne odlučuju za djecu jer im je fokus zaposlenje i karijera (oko 20% žena, tzv. „*Work-centred*“). O sličnoj podjeli govori i Milić (2001:140) koja govori kako postoji model domaćice, model djelomične zaposlenosti i model pune zaposlenosti koji se razvijaju ovisno o različitim kontekstima unutar kojih se javljaju.

Sve veće zapošljavanje žena izvan obitelji dovelo je do novog konflikta između njezinih uloga žene i majke. Milić (2001) govori kako se ova dva svijeta – obiteljski život i zaposlenje ne mogu uskladiti niti kod jednog roditelja jer jedna uloga djelomično otežava drugu. Iako su ove dvije uloge kod žena u puno većem konfliktu i muškarac koji se odluči na obitelj se odriče svoga vremena provedenog u njoj zarađujući za njezino prehranjivanje. Obe situacije (iako je ona puno teža u slučaju žene) govore o modelu žrtve kojeg žene već godinama dominantno nose na vlastitim leđima pokušavajući balansirati vlastite ambicije i uloge majke, supruge i domaćice „koje im u patrijarhalnom svijetu prirodno pripadaju“.

3.3. Naturalistička ofenziva- povratak prirodi

„*Prije tridesetak godina još smo se nadali da ćemo riješiti kvadraturu kruga tako što ćemo vanjski svijet i univerzum obitelji podijeliti na jednake dijelove s muškarcima*“, ali ekonomska kriza koja se devedesetih godina pojavljuje zajedno s krizom identiteta među žene i muškarce stavlja zid razlika, a „*pred tolikim preokretima i nejasnoćama , u velikom smo iskušenju da se vratimo dobroj staroj majci Prirodi*“ ovako autorica Badinter opisuje promjenu u pogledu na majčinsku ulogu koja je zapravo vraćanje na tradicionalno izjednačavanje žene s njezinom majčinskom ulogom, ali ovoga puta pod drugačijim nazivom – naturalizam (Badinter, 2013: 10-11). Ideja naturalizma objedinjava tri smjera: ekologiju, biheviorističke znanosti s uporištem u ekologiji i novi (esencijalistički) feminizam.

3.3.1. Ekološko majčinstvo

Badinter (2013) govori kako iz ideje ekologije u dijelovima Europe i SAD-a nastaje politički diskurs koji kreće u borbu protiv pretjeranog iskorištavanja prirode (kritika kapitalizmu), a odnos čovjeka prema prirodi treba postati podređen (biocentrizam nasuprot antropocentrizmu). Priroda preuzima ulogu moralnog autoriteta, čovjekova je zadaća podčiniti se njezinim zakonima i učiniti sve kako bi se priroda sačuvala jer će ona u suprotnome kazniti cijelo čovječanstvo. Samim time što se veliča priroda jasno je kako je sve ono što „nije priroda“ zlo, a ovakav pogled na svijet oko nas utjecati će na sve pa tako i na roditeljstvo unutar kojeg se pojavljuje „*dobra ekološka majka*“. Na meti društvene kritike nalazi se kemija, pa će žena i

prije nego što postane majka promijeniti svoj pogled na kontracepciju i lijekove, a jednom kada postane trudnica treba se početi pripremati za porod koji mora biti prirodan i bolan jer je „dobra bol“ ono što majku povezuje s prirodom. Cairns i sur. (2014) govore kako je „eko-majka“ danas modificirani model intenzivnog majčinstva unutar kojeg majka osim što brine za svoje dijete ima visoku razinu ekološke osviještenosti, a njezina je uloga s brige na dijete proširena na brigu za cijeli planet. Dojenje se javlja kao indikator „dobre ekološke majke“, a svakodnevne aktivnosti i obaveze moraju biti u skladu s prirodom.

3.3.2. *Biheviorističke znanosti s uporištem u etologiji*

U isto vrijeme kada se ideja ekologije pojavljuje u nadi da će ispraviti odnos čovjeka i prirode, neki drugi znanstvenici ponovno se okreću ljudskom nagonu, a potpora koju zagovornici povratku (majčinskom) nagonu dobivaju od dječjih psihologa, pedijatra i medija omogućava im da i njihova ideja krene u oblikovanje majčine uloge. Život ljudi uspoređuje se s životinjskim, a majka se mnogo ne razlikuje od majki drugih životinjskih vrsta jer su neurobiološko- kemijski procesi ono što između majke i mladunčeta stvara izravnu i snažnu povezanost., a određene pojave poput lučenje hormona prolaktina koji se javlja pri dojenju samo pridonose razvoju ovog modela. Nakon teorije privrženosti, pojavljuje se tzv. teorija veze (*eng bond*) (Badinter, 2013:42) koja govori kako postoji kritično razdoblje unutar kojeg se mora ostvariti veza između majke i djeteta, a najbolja je metoda ona „kožom na kožu“. Zanimljivo je kako je u početku riječ bila o nekoliko sati nakon poroda unutar kojih se majka (a poželjno i otac) ne smije razdvajati od djeteta, ali se kasnije ta granica postepeno pomicala prema gore, dok nakraju nije došla i do nekoliko prvih godina u kojima majka treba svu svoju pažnju usmjeriti na ostvarivanje čvrste veze s djetetom jer će u suprotnome ono pretrpjeti veliku emocionalnu i razvojnu štetu.

3.3.3. *Novi feminizam*

Treći diskurs koji se javlja unutar naturalizma, a također je svoje djelovanje proširio sve do majčinstva jest „*drugi val feminizma koji otkriva da ženstvenost nije samo bit, nego vrlina u čijem je središtu majčinstvo*“ (Badinter, 2013:49). I tako, nakon dugogodišnje borbe da žena izjednači svoju poziciju s muškarcem, feministice svoje zamisli potpuno redefiniraju na način da mogućnost žene da ostane trudna i rodi dijete stavljaju u centar ženina postojanja kao način iskazivanja njezine superiornosti. Biološke razlike između muškaraca i žena sada se dodatno naglašavaju, a ono što majka može pružiti djetetu „baš zato što je žena“ muškarcima je nenadmašivo. Unutar ovako postavljenog pristupa feminizmu Carol Gilligan (1982, prema

Badinter, 2013:51) govori kako su žene kroz prirodnu osjetljivost na potrebe „malog bića“ razvile tzv „*moral care*“ koji je odgovor na „*posebne situacije u kojima se oštro ističu moralne crte*“, a suprotstavljen je muškarčevu moralu pravednosti. Ideja o posebnoj vrsti morala kasnije će se pojaviti kao imperativ za djelovanje svake majke (Vincent, 2009).

Autorica Badinter (2013) u svojoj knjizi „*Sukob : Kako ideal suvremenog majčinstva ugrožava ženu*“ govori kako nije slučajno da se svi ovi diskursi naturalizma pojavljuju istovremeno i da iako u početku nisu zahvatili veliki broj žena, njihova snaga leži u činjenici da „*naturalistička filozofija u sebi čuva vrhovnu moć stvaranja osjećaja krivnje, koji je u stanju mijenjati običaje*“ (Badinter, 2013:53). Ove su struje, svaka na svoj način, doprinjele stvaranju onoga što danas poznajemo kao *intenzivno majčinstvo* – ideal majčinstva koji od majke zahtjeva toliku količinu angažiranosti da u pitanje može dovesti čak i samu odluku o rađanju djece.

3.4. Intenzivno majčinstvo – ideal suvremenog majčinstva

Krajem prošlog stoljeća autorica Sharon Hays (1996) u svojim nastojanjima da bolje razumije promjene koje su se dogodile unutar majčinstva svoj rad usmjerava na ponašanje majki- što rade, kada i kako i što utječe na njihov odnos prema djetetu, a kao plod svoga promatranja predstavlja ideju tzv. *intenzivnog majčinstva*. To je model majčinstva u čijem je središtu dijete na način da je ono izvor neizmjerne ljubavi i sreće koja je rezultat iscrpljujuće brige majke o djetetu. Hays (1996:8) govori o pet činitelja intenzivnog roditeljstva (odnosno majčinstva):

1. Orijentirano je na dijete (eng. „*child-centred*“)
2. Emocionalno upijajuće (eng. „*emotionally absorbing*“)
3. Vođeno je od strane stručnjaka (eng. „*expert-guided*“)
4. To je naporan posao (eng. „*labor intensive*“)
5. Financijski skup (eng. „*financially expensive*“)

Samo pukim promatranjem ovih čimbenika možemo pretpostaviti kako će majka koja nastoji odgajati svoje dijete na načelima intenzivnog roditeljstva pred sebe staviti brojne izazove kako bi njezino iskustvo majčinstva bilo „uspješno“. To da je novi model majčinstva orijentiran na dijete ne začuđuje upravo zato što možemo reći kako je većina modela roditeljstva usmjerena na dijete, ali je ovoga puta ta usmjerenost prenaplašena do razine gdje je dijete pokretač svih radnji majki čime dolazimo do ponovnog stavljanja majčinstva u središte ženina života jer su „*potrebe i želje djeteta shvaćene kao suštinski prioritet svake žene*“ (Vincent, 2009:111). Osim što bi majka trebala bez prestanka biti fokusirana na svoje dijete koje već u

trudnoći postaje centar njezina djelovanja, uloga majčinstva mora biti emocionalno upijajuća i vođena od strane stručnjaka. Upravo je načelo koje govori kako majka treba biti educirana i prilagođavati svoje odgojne metode informacijama koje dolaze od strane stručnjaka otvara vrata ideji da se intenzivno majčinstvo može „naučiti“ jer je potrebno „samo“ pratiti psihologe, pedagoge, pedijatre i ostale stručnjake koji će majkama (ponekad posredno) pružiti povratnu informaciju o tome što i kako trebaju činiti. Osim svega ranije navedenoga, biti majka po načelima intenzivnog majčinstva je naporan posao, ali ne zato što se majka ne snalazi dobro u svojoj ulozi- upravo suprotno, to je posao koji mora biti naporan u svakom smislu te riječi (emocionalno, fizički, financijski i sl.). I na kraju, sve će ovo majke jako „dobro platiti“ jer će potrebe koje njihovo dijete ima i način na koji bi one trebale ove potrebe zadovoljiti mnogo koštati

Brojni se autori pitaju: *Kako je moguće da su majke pristale na ovakvu ideju majčinstva? i Zašto majke jednostavno ne odbace ideju o intenzivnom majčinstvu?*. Odgovori na oba ova pitanja prikazuju moć koju ideja intenzivnog majčinstva danas ima. Badinter (2013:81) govori kako u ovo „dobrovoljno ropstvo“ žene ulaze „u ime ljubavi prema svojem djetetu, u ime sna o savršenom djetetu i zato što žele donijeti moralno ispravniju odluku“. Naime, u korijenu ideje o intenzivnom majčinstvu nalazi se teza kako je dijete imperativ za sve majke i da bi svaka majka trebala brinuti o svome djetetu što je ideja protiv koje se vrlo teško može boriti, a ono što je ovaj model postigao na razini većoj od bilo koje ideje o majčinstvu do sada je ta da se intenzivno majčinstvo postepeno normalizira na način da ono nije nešto što čini samo jedna socijalna grupa ili klasa, nego ono s vremenom postaje ideal kojem bi sve žene trebale težiti (Vincent, 2009). Ono što je u ovoj ideji toliko primamljivo je činjenica da se dobiva dojam kako je majčinstvo vrlo „mjerljivo“, odnosno postoji jasna povratna informacija je li nešto što činimo dobro ili nije, a upravo tu nailazimo na klopku koju ovaj pristup postavlja: dostići ideal intenzivne majke nemoguć je posao. Pedersen (2016) govori kako je Foucault (1978, prema Pedersen, 2016) opisao ovakvu pojavu kao ulogu koja se u društvu javlja kako bi pogodovala dominantnom društvenom sloju na način da podređena društvena grupa ne uspijeva ispuniti svoju ulogu. Rock (2007) također prepoznaje kako je uloga intenzivne majke osuđena na neuspjeh i tu je samo da podupire patrijarhat i dominaciju muškaraca nad ženama. Pred majke se stavljaju kontradiktorni zahtjevi: istovremeno treba intenzivno brinuti o vlastitom djetetu, ali na način da to i samu majku ispunjava, majka uvijek mora biti tu za djecu, ali istovremeno treba i imati vlastiti posao kako bi bila model zadovoljstva i samopouzdanja, biti intenzivna majka je naporan posao, ali je istovremeno u medijima prikazan kao nešto što se može naučiti i lako

ostvariti, majka djecu mora učiti autonomiji i pravednosti, ali ih istovremeno uvijek mora stavljati na prvo mjesto i podupirati neovisno o njihovim postupcima što je nemoguće, a jedino što se iz ovakvog odnosa majke i djeteta može javiti jeste konstantan osjećaj majke da je nedovoljno dobra u svojoj ulozi iz čega proizlazi osjećaj krivnje (Dillaway, 2006).

Pedersen (2016) daje još jedan mogući odgovor na to zašto je nemoguće postati idealna (intenzivna) majka. Naime, unutar ideje o intenzivnom majčinstvu pojavljuju se dvije sukobljene slike o tome kakva majka treba biti. Prva je tzv. „*earth mom*“ koja prikazuje majku kao brižnu ženu koja „svaku minutu svoga vremena“ provodi s djecom, njezin je život u potpunosti fokusiran na ulogu majke i brigu oko djece. Druga slika prikazuje tzv. „*supermoms*“, majke koje su istovremeno posvećene odgoju vlastite djece, ali su i uspješne u poslu kojim se bave. One svoje vrijeme vješto raspoređuju na način da istovremeno uspijevaju u izgradnji vlastite karijere, brizi oko djece, održavanju kućanstva i vlastita zdravlja. Ove suprotstavljene strane dovode do pojave da će majke koji god model majčinstva unutar ovog ranga odaberu uvijek naići na kritiku nekoga „s druge strane spektra“.

Tvrđnju autorice Badinter (2013) da je ideja o intenzivnom majčinstvu nastala pod utjecajem naturalizma potvrđuju načini na koji se unutar intenzivnog majčinstva raspravlja o dominantnim temama unutar majčinstva: odnos uloge majke s ostalim ulogama žene, trudnoća, porod, dojenje, odgojne metode i postupci koje majke odabiru. Uloga majke postavljena je u središte sudbine žene pa je jasno kako je ona postavljena ispred svake druge uloge koju žena može imati. Dijete je stavljeno ispred majke, ispred oca i ispred para, a pitanje seksualnosti i intimnog odnosa žene s muškarcem stavljeno je po strani. „*Ništa nije dalje paru ljubavnika od para roditelja*“ (Badinter, 2013: 87). Trudnoća predstavlja period kada žena polako počinje sve svoje aktivnosti usmjeravati prema svojoj novoj ulozi majke. Jedno istraživanje o kojem piše Vincent (2009) govori kako će trudnice (bijeke puti i srednje društvene klase) koje prvi put postaju majke najčešće prepoznati načela intenzivnog majčinstva kao ideal kojem teže i način na koji će postati dobre majke. Period trudnoće opisan je kao vrijeme kada se buduća majka treba educirati i pripremiti za ulogu koja joj slijedi, a prvo o čemu treba razmišljati jest porod. U duhu naturalizma, porod bi trebao biti prirodan, on bi za majku trebao predstavljati trenutak iznimne sreće i ispunjenja, a uzimanje lijekova treba biti svedeno na minimum. Čim se dijete rodi na red dolazi ono oko čega žene već godinama oštro debatiraju : dojenje. Leche League je udruga američkih majki za koju se vjeruje kako je odigrala jednu od ključnih uloga u vraćanju dojenja na sam vrh prioriteta prilikom razgovora o majčinstvu. Ova udruga je nastala kada se nekoliko mladih majki poznate po svojim tradicionalnim stavovima okupilo kako bi stvorile

zajednicu podrške za majke koje žele dojiti. Polako se udruga proširuje, izdaje načela i pravila o dojenju: to je najprirodniji i najbolji način da se zadovolje potrebe djeteta, majka će se pri početku dojenja okružiti stručnjacima koji će joj pomoći da ostane „na pravom putu“, dijete odlučuje o mjestu i vremenu dojenja, majka dojilja će dalje nastaviti educirati druge majke o prednostima dojenja, nikakve fizičke ili psihičke prepreke ne mogu majku zaustaviti da doji jer svaka majka to može, a ona koja čini suprotno je loša majka i nema savjesti (Badinter, 2013:62-66). S vremenom je udruga prilagođavala svoje radikalnije stavove na način da je popuštala u svojim idejama kako bi privukla što veći broj ljudi, a danas ona surađuje sa brojnim udrugama i organizacijama (Svjetska zdravstvena organizacija, UNICEF) diljem svijeta (SAD, Kanada, Novi Zeland, Europa) kako bi proširila svoju ideju o dojenju. Osim ranije navedenih Ostale teme unutar roditeljstva koje su nastale pod utjecajem naturalizma, a nalaze se unutar suvremenog ideala o ulozi majke jesu: prehrana djece (kod manje djece dojenje, a kod starije prirodna zdrava prehrana), spavanje djece (vrijeme kada dijete više ne treba spavati uz majku kod nekih se pomiče i do 4. godine života!), odgojno obrazovne ustanove (jaslice kao nužno zlo), uloga oca (trebao bi preuzeti sve kućanske poslove i obaveze koju majku prvih nekoliko mjeseci ometa u ulozi majke za što je već ranije prikazano kako se u praksi ne događa).

Mediji također imaju važnu ulogu u kreiranju slike idealne majke što čine na nekoliko načina. Prije svega, u medijima se plasira slika „kakva bi majka trebala biti“ čime se automatski podupire sustav rangiranja u kojem postoje „dobre“ i „loše“ majke. Pedersen (2016) govori o tzv. „celebrity“ majkama (majke koje su poznate ličnosti) koje se u medijima koriste kao primjeri dobrog ili lošeg majčinstva, pri čemu se kod majki koje su poznate ličnosti, a koje su prepoznate kao „dobar“ primjer najčešće pronalaze elementi intenzivnog roditeljstva uz to da se njihov primjer roditeljstva uglavnom prikazuje kako nešto što je lako ili jednostavno ostvarivo. Colins i sur. (2014) također govore kako je u medijima postepeno stvorena lažna slika o tome koliko je zapravo „lako“ živjeti po idealiziranim načelima koji se stavljaju pred današnje majke. U medijima se na prikazuje prosječna majka sa svim svojim pozitivnim i negativnim majkama, nego samo potpune suprotnosti – „dobre“ majke koje su u medijima glorificirane i „loše“ majke koje se oštro kritiziraju.

Zbog svega navedenog ne začuđuje kako postoji veliki broj majki koji se ne snalazi u svojoj ulozi definiranoj prema ideji intenzivnog majčinstva pa se u posljednjem desetljeću putem interneta sve više povezuju majke koje su željne stupiti u kontakt s drugim „pravim“ majkama koje se trude biti dobre majke, ali se na neki način suprotstavljaju idealu suvremenog majčinstva koji je stavljen pred njih

4. MAJČINSTVO „NA MREŽI“

Promjene koje su se u svijetu majčinstva dogodile u kombinaciji sa svakodnevnom upotrebom interneta rezultirala je pojavom sve većeg broja internetskih stranica i grupa koji se na neki način bave ulogom majke danas. S obzirom na temu ovog rada fokus će se usmjeriti na mrežna mjesta u kojima ljudi mogu ulaziti u interakcije jedni s drugima, kao i na mrežna mjesta na kojima su dominantno žene (odnosno majke). Preece (2000) govori kako je online-zajednica zajednica ljudi koja tijekom određenog vremena (uz pomoć interneta) ulaze u interakcije o zajedničkim temama, a to čine zbog zajedničke svrhe, interesa ili potrebe koja se temelji na dobrovoljnom sudjelovanju, predanosti i doprinosu zajednici. S obzirom na angažman ili uključenost majki, majke „na mreži“, možemo podijeliti na *aktivne* majke koje sudjeluju u stvaranju sadržaja i/ili razmjeni informacija i *pasivne* majke koje koriste internet samo kao izvor informiranja. U kolikoj je mjeri mrežno povezivanje roditelja danas zastupljeno govore brojna istraživanja.

Brojni autori (O'Connor i Madge, 2001, Madge i O'Connor, 2005 i 2006., Vincent, 2009., Cairns i sur., 2014., Pedersen, 2016, Lupton i sur., 2016) govore o razlozima zbog kojih majke koriste mrežna mjesta: za informiranje, emocionalnu podršku, savjet, normaliziranje vlastitih postupaka, procjenu vlastite uspješnosti u ulozi majke, zabavu i dr.. Prikupljanje informacija, znanje i savjeti od drugih majki prvi su na listi razloga zašto majke ulaze u interakcije na mreži (svaki od ovih razloga sa više od 70% prema istraživanjima Madge i O'Connor, 2005 i 2006) ali su još i zabava i podrška visoko rangirane vrijednosti u spomenutim istraživanjima. Brandtzaeg i Heim (2008) govore kako je zabava motivacijski faktor za korištenje online zajednica, a jedna od najvažnijih obilježja interakcije na internetu zbog koje majke koriste određena mrežna mjesta jest anonimnost. Dokazano je kako ljudi na mreži imaju veću tendenciju “biti otvoreni” (iskreni) prema drugim ljudima nego kada to čine pristupom “lice u lice” (što O'Connor i Madge (2001) opravdavaju manjkom vizualnog podražaja na temelju kojeg može doći o stvaranja predrasuda o spolu, rasi, socijalnom statusu, dobi i dr.) jer su ljudi bez vizualne barijere više prijateljski nastrojeni i otvoreni u odnosu prema drugima. Mrežna mjesta sudionicima omogućuju da kažu što god žele bez strah od reperkusija, a anonimnost koju internet pruža korisniku oslobađa od osjećaja “samocenzure” kod postavljanja pitanja ili dijeljenja informacija, odnosno, osigurava slobodu od osjećaja srama ili nesigurnosti.

Porter i Ispa (2012) povezuju zapošljavanje majki s njihovim korištenjem foruma i blogova – govore kako je zapošljavanje majki ono što ih je udaljilo od svojih majki i ostalih ženskih osoba iz okoline (sa kojima inače razgovaraju o majčinstvu) pa zbog toga majke odlaze „na mrežu“ gdje razvijaju tzv „mrežni kapital“. To je nova vrsta socijalnog kapitala u kojem „online“ članovi jedni drugima pružaju emocionalnu potporu, informacije a ponekad i materijalne resurse. Internet omogućava majkama da pronađu druge osobe u sličnim situacijama koje su spremne poslušati žaljenje i razumjeti frustraciju, pružiti suosjećanje i dogovoriti razmjenu ideja (a ponekad i materijalnih sredstava) koje se odnose na roditeljstvo.

Lupton i sur. (2016) provode istraživanje o korištenju blogova, internetskih stranica i foruma kod roditelja i uočavaju kako kod pojedinih tema postoji velika razlika u strukturi sudionika ovisno o spolu, dok u pojedinim temama ženski spol (majke) negativno utječe na uključivanje muškaraca u interakciju (utjecaj u obrnutom smjeru (od muškaraca prema ženama) nije zabilježen). Pedersen i Smithson (2013) također ističu kako postoje razlike u korištenju mrežnih mjesta s obzirom na spol korisnika.

Porter i Ispa (2012) analiziraju forume (teme) koji su vođeni od strane vodećih magazina za roditelje i djecu (5 najprodavanijih 2006. godine) i uočavaju kako su najčešće teme hranjenje djece i prehrana, spavanje i discipliniranje djece kao i to da su česte kategorije (u kojima se otvaraju teme za raspravu): majke prvi put, majke koje imaju djecu s teškoćama ili određenim zdravstvenim problemima i dojenje kao zasebna tema. Isti autori analiziraju i način komunikacije na forumima pa primjećuju kako kod polovine „online“ korisničkih imena postoji neki demografski podatak poput spola i dobi, a majke često uz svoja imena dodaju još i „mummy“ ili „mum“ (eng. *mummy*- mamica i eng. *mum* – mama). Šestina majki na forumima ispoljava neku vrstu frustracije ili stresa koju osim sadržajem teksta ispoljavaju i specifičnim načinom pisanja (korištenje interpunkcijskih znakova ili velikih slova) i jezikom (korištenje žargona).

Pedersen (2016) u svojem istraživanju povezuje dimenzije ideala suvremenog roditeljstva s korištenjem foruma od strane roditelja. Autorica analizira „Mumsnet“; najpoznatiji internetski forum za roditelje u Velikoj Britaniji na način da odabire 50 tema u kojima se razgovara o „dobrim“ i 50 tema u kojima se razgovara o „lošim“ majkama. Istraživanje nastoji prikazati kako majke vide „dobru“/“lošu“ majku, koliko su svjesne ideala koji je pred njih stavljen, da li majke teže idealu suvremenog majčinstva i koliko se uključuju u kritiziranje istoga. Rezultati istraživanja pokazali su kako su aktivnosti majki koje su prepoznate kao „loše“ najčešće: loše nošenje s temperamentom vlastita djeteta, osjećaj da majka

slabo podržava dječji razvoj (kroz različite aktivnosti poput gledanja televizije ili dozvoljavanje igranje video igrice), odabir da majke prerano prestanu ili uopće ne pokušaju dojiti dijete, slanje djeteta u vrtić i osjećaj dosade koji im se javlja dok su kod kuće s djetetom. Također, rezultati su pokazali kako su majke svjesne ideala koji je pred njih stavljen, kao i to da su svjesne da je slika koja im je predstavljena nedostižna. Kao kompromis u ovoj pojavi majke se zadovoljavaju bivanjem tzv. „*good enough*“ majkom koja je prikazana kao „dovoljno dobra“ majka, a predstavlja srednju vrijednost između „dobre“ (idealne) i „loše“ majke. Pojam „loše“ majke se na forumima pokazao kao vrlo fleksibilan, odnosno, nije svaka aktivnost za koju majke vjeruju da je loša jednako loša u odnosu na druge (postoji određeni rang). Uz sve ovo, majke su na promatranom forumu često iskazivale osjećaj pritiska (kroz kritiku) da se prilagode idealu suvremenog majčinstva koji je na njih stavljen od strane članova obitelji, prijatelja, medija, ali i samih sebe.

Iz svega navedenoga je vidljivo kako je upotreba interneta za stupanje u interakciju s ljudima sličnih karakteristika danas jedan od vrlo zastupljenih načina na koji majke dolaze do informacija o majčinstvu, pružaju i dobivaju savjete i podršku ali se i zabavljaju. Informacije koje istraživanje i proučavanje mrežnih mjesta na kojima se majke zadržavaju nam, s toga, mogu pružiti šansu da dobijemo „uvid iznutra“ bez da ulazimo u obitelj, a otvorenost i opuštenost koju anonimnost na mreži pruža majkama može nam dati odgovore iskrenije no ikad. I ovaj će rad pomoću analize sadržaja jednog internetskog foruma pokušati bolje razumjeti ideal suvremenog majčinstva u kontekstu foruma *Nemajke*.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja je ispitati kako se ideal suvremenog majčinstva manifestira na internetskom forumu *Nemajke*. Istraživačka pitanja su:

1. Što čini ideal suvremenog majčinstva i na koje načine sudionici foruma određuju približavanje ili odstupanje od ideala suvremenog majčinstva?
2. Koje majčinske prakse se u kontekstu ideala suvremenog majčinstva sudionici foruma smatraju lošima?
3. Koja su obilježja interakcije sudionika na forumu?
4. Kakva je struktura sudionika na forumu?

5.2. Metoda istraživanja

Analiza sadržaja je metoda istraživanja medijskog materijala, sadržaja na internetu, dokumenata, zvučnih, vizualnih i drugih zapisa koja služi „*da opiše sadržaj, da ga klasificira, da ga objasni ili razumije, kao i da pronikne u njegova značenja i smisao koji ima za one koji ga proizvode i kojima je namijenjen*“ (Branković, 2009: 125). To je i „*postupak kojom se stvara objektivna i sistematična građa o sadržaju društvenog komuniciranja koja omogućuje izvođenje relevantnih zaključaka o društvenom kontekstu u kojem se komuniciranje odvija*“ (Gredelj, 1986:19). Analiza sadržaja može se pojaviti i kao kombinacija kvantitativne i kvalitativne analize teksta jer će triangulacija omogućiti bolje razumijevanje fenomena koji je u fokusu, kao što je slučaj u ovom istraživanju. Kvalitativnom analizom će se dobiti bolji uvid u strukturu sudionika foruma *Nemajke*, dok će kvantitativna analiza poslužiti kako bi se bolje objasnilo što čini ideal suvremenog majčinstva, na koje načine sudionici foruma određuju približavanje ili odstupanje od ideala suvremenog majčinstva i koje majčinske prakse u kontekstu ideala suvremenog majčinstva sudionici odabranog foruma smatraju lošima.

5.3. Jedinica analize i odabir foruma

U ovom radu je analiziran forum *Nemajke* koji je namjerno odabran kao primjer foruma na kojem su sudionice pozvane da „ispovijedaju“ situacije u kojima su bile „nemajke“, odnosno da podijele aktivnosti i djela koja su učinile, a koje „idealne majke“ nikada ne bi. U okviru teme ovoga istraživanja to je vrlo interesantno jer povezuje ideju o idealnom majčinstvu s majkama „iz pravog života“ na način da istražiteljima omogućuje uvid u koncepciju idealnog majčinstva iz perspektive majke. Jedinica analize u ovom istraživanju je svaka objava (*post*) od strane sudionika foruma *Nemajke*. Jedna objava na forumu podrazumijeva samostalnu sadržajnu cjelinu, odnosno grafičku površinu koja obuhvaća tekst objave i osnovne podatke o sudioniku foruma koji uključuju šifrirano korisničko ime, datum registracije i ukupan broj postova na forumu. Pojedine sadržajne cjeline sadrže još i lokaciju korisnika, sličicu uz šifrirano korisničko ime i uređeno podnožje objave (*potpis*) koje uključuje riječ, sintagmu ili rečenicu koja se pojavljuje uz svaku objavu te sudionice foruma.

U istraživanju su obrađene sve objave na forumu zaključno s datumom 25.07.2019.. Uključeno je ukupno 6734 jedinice analize (objava ili *post*) koje su objavljene u razdoblju od 27.03.2010. kada je forum pokrenut do 11.10.2017. kada je objavljena zadnja objava na forumu.

6. REZULTATI I RASPRAVA

U razdoblju od 10.lipnja 2019. godine do 25.srpnja 2019. godine analizirane su ukupno 6734 objave koje su sudionice na forumu *Nemajke* objavljivale u razdoblju od 27. ožujka 2010. godine (prva objava) do 11. listopada 2017 godine. Analizom sadržaja izdvojeno je ukupno 9 kategorija, to su: svrha nastanka foruma i struktura sudionika, obilježja interakcije, uspostavljanje autoriteta, kategorije loših aktivnosti majki, opravdavanje, prihvatljive granice odstupanja i konfliktne situacije, kritika izvana, svrha foruma i koncept „nemajke“ i uloga majke kao dominantna ženina uloga.

U rezultatima su sve objave (*postovi*) sudionika foruma prenesene u izvornom obliku, zbog čega su u istima zastupljeni vulgarizmi, pravopisne i gramatičke pogreške.

6.1. Svrha nastanka foruma i struktura sudionika

6.1.1. Svrha nastanka foruma

Kao preduvjet boljeg razumijevanja rezultata koje je analiza sadržaja iznjedrila, a koji će biti prikazani u ovom istraživanju potrebno je detaljnije pojasniti sam nastanak foruma *Nemajke*. Ovaj forum zapravo je „podforum“ internetske stranice forum.hr, a nastao je kao zaseban forum unutar kategorije „Roditelji i djeca“. Forum je nastao 27. ožujka 2010. godine sljedećom objavom:

[lucas07]: „*Slobodni ste nesložiti se s napisanim postovima i argumentirano i smireno objasniti zašto je određeno ponašanje štetno za dijete. S druge strane, odlučite li svoje neslaganje izraziti bljuvujućim smajlicima te ad hominem obračunavanjima i ostalim oblicima trolidbe i nekonstruktivnog zgražanja, budite spremni na odmor od foruma. Moderator*

Vidim da se ovdje polaže puno pažnje tome tko je bolja majka, čije će dijete biti veće, jače, kvalitetnije hranjeno; kuća čišća, roba bolje ispeglana itd. Zato vas špozivam da napišete po čemu bi vas se moglo svrstati u tu "famoznu" kategoriju nemajki, odnosno što ste sve učinile (iz bilo kojeg razloga) što Idealne majke nikad ne bi?

Evo, počinjem prva:

- starijem sinu sam šećerila i solila kašice da bi pojeo

- neko vrijeme je svaki dan gledao crtiće

- ne vodim ih u šetnju baš svaki dan, nego kad imam volje i vremena

- mogla sam ponekad manje vremena provodit za kompom

Ajde sad vi...

Iz početne objave je vidljivo kako je forum nastao kao poziv majkama da same napišu aktivnosti u kojima se nisu ponašale kao „idealne majke“, kao i to da je prije početka rasprave postavljeno nekoliko pravila komuniciranja (smirenost i argumentirano raspravljanje), ali i posljedica nedoličnog ponašanja („budite spremni na odmor od foruma“). Sam poziv na raspravu proizašao je iz opažanja autorice objave kako „se ovdje polaže puno pažnje tome tko je bolja majka“ što potvrđuje ranije spomenutu pojavu unutar ideala intenzivnog majčinstva gdje se govori o „mjerenju učinaka majčinstva“ i rangiranju majki na one koje su „dobre“ i one koje su „loše“ (Vincent, 2009., Colins i sur., 2014. i Pedersen, 2016). Ono što se još može uočiti iz početne objave jest to da na samom početku foruma nije postavljena definicija „idealne majke“ nego je i majka iz prve objave napisala primjere za koje sama vjeruje kako se ne uklapaju u sliku idealne majke što onome tko vrši analizu sadržaja ostavlja mogućnost da dobije uvid u to što čini ideal suvremenog majčinstva i koje majčinske prakse u kontekstu ideala suvremenog majčinstva sudionici foruma smatraju lošima, a što i jesu neki od ciljeva ovog istraživanja. Ostavimo otvorenim i mogućnost da sadržaj prve objave (aktivnosti koje je majka iz prve objave prepoznala kao „loše“ poput šećerenja hrane ili gledanje „crtića“) (potencijalno) može utjecati na oblikovanje odgovora drugih sudionika na samom početku rasprave.

Govorimo li o relevantnosti ove teme onda možemo spomenuti i to kako u statističkim podacima na stranici forum.hr stoji kako forum *Nemajke* ima ukupno 755 389 „čitanja“ što pokazuje kako postoji veliki broj ljudi koji nije sudjelovao u raspravu, ali se iz nekog razloga (barem jedanput) zainteresirao za ovu temu.

Treba napomenuti kako se u ovom istraživanju razlikuje „svrha nastanka foruma“ i „svrha foruma“ na način da prvo prikazuje razloge zašto je forum nastao, dok je drugi fokusiran na to kako sudionice vide svrhu foruma *Nemajke* što je prikazano u nastavku rada.

6.1.2. Struktura sudionika

Struktura sudionika foruma *Nemajke* biti će predstavljena kroz ove dimenzije: spol sudionika, opis korisničkog računa i razina uključenosti u raspravu

U raspravi na forumu sudjelovalo je ukupno 700 sudionika različitih korisničkih računa. S obzirom na to da je forum *Nemajke* forum s javnim pristupom (mogu ga čitati svi ljudi koji imaju pristup internetu) ne postoji mnogo demografskih obilježja koje su sudionici podijelili, a

koja bi mogla biti iskoristiva u kontekstu ovog istraživanja. Od ukupno 700 sudionika samo je za jednu objavu u korisničkim podacima o sudioniku bio zabilježen muški spol. Sukladno ovim podacima dolazimo do 0,14% muških sudionika (samo 1 i samo 1 objava) što je zanemarivo, a ovi podaci su očekivani s obzirom na to kako je i sama tema nastala kao poziv majkama (a ne očevima) da sudjeluju u raspravi. S obzirom na **spol koji je gotovo 100% ženski** dalje će se u radu govoriti o „sudionicama“ foruma. Iako je spol na forumu dominantno ženski, nisu sve sudionice i majke:

[Orleanska I.]: *„Nisam majka, ali prema svemu što sam pročitala na RiD-u moja je mama prava pravcata nemajka. A meni se čini idealnom majkom.“*

[Atlantida]: *„Iako još nisam službeno mama (trudna sam 6 mjeseci) imam i ja svojih grijeha (...)Uglavnom, često osjećam krivicu jer mi se čini da su sve mame oko mene u trudnoći bile blažene i ne znam ni ja kakve i kao da ni jednoj nije teško padalo to što se morala odreći pun klinac stvari koje su joj inače pod normalno. **Poprilično sam izgubljena** i pitam se hoću li biti ikakva majka kad sam već sad ovakva.“*

[extreme] : *„ja još nisam rodila, al smatram se odvratnom jer mi je trudnoća dosadna, i bezveze i uopće mi se ne sviđa bit trudna.. ne sviđa mi se jer se debljam, jer ne smijem pušiti, jer sam ograničena u sto svojih omiljenih aktivnosti itd..“*

Osim majki, na forumu se najčešće pojavljuju trudnice koje su na forum došle potražiti savjet, „normalizirati“ vlastitu specifičnu situaciju povezivanjem s ljudima sličnih iskustva, izraziti frustraciju ili strah koji se pojavljuje u trudnoći. Ruthven i sur. (2018) u svojem istraživanju govore kako majke koje traže informacije na internetu pokazuju osjećaje preokupacije (poput zbunjenosti, straha, sumnje, brige i dr., ponekad ljutnju i frustraciju, ali i osjećaj sreće, ljubavi i uzbuđenja. Evo kako jedna sudionica opisuje informiranje o majčinstvu:

[Velandra]: *„kad sam ostala trudna nisam imala pojma o djeci i forum i internet su mi bili glavni izvori znanja i onda ja tako prelistavam sve žive teme, učim se da vidim što valja i što ne valja (...)i onda vidim da pišu žene kako šetaju svoju djecu dvaput dnevno, i ja upadnem u komu jer šetam G. svaki drugi,treći dan“*

Mercer (2004) govori kako dolazak djeteta može i negativno utjecati na buduću majku (pogotovo na psihičko zdravlje) koja se u trudnoći već počinje pripremati za preuzimanje uloge majke. Identifikacija s tom ulogom može biti različita, a trudnice prije dolaska djeteta mnogo

vremena koriste u potrazi korisnih informacija. Možemo pretpostaviti kako će informacije koje pronade i utjecaj okoline (kako vide ulogu majku) utjecati na buduću majku, a Mercer (2004) izdvaja zabrinutost oko povratka na posao i balansiranje majčinstva i zaposlenja kao pitanja koja se kod trudnica i mladih majki često javlja. Govorimo li o idealu suvremenog majčinstva onda je balansiranje različitih ženinih uloga jedan od čestih izvora krivnje i negativnih emocija kod žene (Badinter, 2013).

Usljed analize sadržaja je primijećeno kako postoje različite **razine uključenosti u raspravu** na način da se javljaju određeni sudionici foruma koju su vrlo aktivni (često sudjeluju u raspravama) kao i oni koji se pojavljuju povremeno ili samo jedanput. Analiza je pokazala kako je u raspravi na forumu *Nemajke* sudjelovalo ukupno 700 sudionika (odnosno, 700 različitih korisničkih računa/imena). Usporedimo li ovaj podatak s ukupnim brojem objava na forumu dobijemo podatak kako je svaki član na forumu u prosjeku objavio 10 (9,69) objava u rasponu od 1 do 211 (najveći broj objava koji je jedan sudionik objavio). S obzirom na navedeni raspon kao i na to da su se kroz analizu neka korisnička imena vrlo često pojavljivala, dodatna analiza je pokazala kako je od ukupnog broja sudionika, njih prvih 100 po broju odgovora koje su objavili napisalo ukupno 4538 objava što je 67% ukupnog sadržaja na forumu, dok je prvih 50 sudionika po broju napisanih objava napisalo i 50% (3383 odgovora) svih objava na forumu. Ovi podaci pokazuju kako je manji udio zabilježenih sudionika foruma u skupini „aktivnih“ sudionika koji kontinuirano sudjeluje stvaranju sadržaja za raspravu dok je veliki udio sudionika (njih 56% koji imaju 1-3 objave) ili „pasivni“ sudionik koji samo promatra raspravu bez da u njoj sudjeluje više od 3 puta ili sudionik koji je u nekom trenutku ušao u raspravu, ali je iz nepoznatog razloga iz nje i izašao. Također, rasprava je tekla relativno kontinuirano kroz cijelo razdoblje u kojem je tema bila aktivna, osim jedne veće stanke (ona između objave broj 4626 i broj 4627) koja je trajala nešto više od 9 mjeseci, a uzrok stanke nije poznat.

Pojedine sadržajne cjeline imaju uređeno podnožje objave koje uključuje riječ, sintagmu ili rečenicu za koju je kreator korisničkog računa odlučio da se pojavljuje uz svaku objavu kao **opis korisničkog računa**. U skladu s istraživanjem koje je su proveli Porter i Ispa (2012) i u ovim rezultatima pronalazimo objave u kojima sudionice foruma uz svoj „mrežni identitet“ stavljaju riječ ili sintagmu koja ih predstavlja kao majke (iako već sudjeluju u „temama za majke“). Za razliku od ranije spomenutog istraživanja gdje se najčešće spominju riječi „mummy“ i „mum“ (eng. „mamica“ i eng. „mama“) na forumu *Nemajke* sudionice se koriste : datumima rođenja vlastite djece, osobnim imenima vlastite djece sa ili bez dodatnog pridjeva, sintagmi ili izjava koje na neki način imaju veze s majčinskom ulogom, ali i stihove, riječi ili

rečenice koje se ne mogu povezati uz ulogu majke. Neki od primjera gdje majke uz vlastiti opis (negdje se naziva i *potpis* jer se javlja uz svaku objavu istog korisnika) vežu podatke koji su povezani s ulogom majke jesu:

[imi18]: „*Stigla je 30.07.*“

[cattleya]: „*Princeza 6.11.2007. Princ 19.09.2011.*“

[ani4]: „*mama po zanimanju,*“

[inica]: „*Mamina ljubav najveća!; Mala mrva*“

[nina28]: „*2002 (političar) 2006(barbika) 2009 (grizli)*“

[sarast]: „*sara 14.10.2007, petra 4.7.2011*“

[valneahana]: „*Valnea 27.09.2007. Lorena 14.07.2010.*“

[cvijetić1]: „*11.10.09 stigla naša mala princeza 06.12.10 stigao princ*“

[inoxica]: „*samo je jedno u mom životu sveto ♥ Karla ♥*“

[SubiBubi]: „*04.09.09. Smjehuljica*“

Iako je u aktivnostima na internetu kod kreiranja vlastitih korisničkih računa moguće namjerno promijeniti vlastite podatke (zbog različitih razloga: sigurnost osobnih podataka, namjerna obmana ostalih korisnika ili dr) Donath (2004:136) govori kako je potpis ispod objave sudionika virtualne zajednice „*namjeran signal identiteta (...) koji može biti elektronička posjetnica, pomno izrađen izraz osobnosti, tajanstvena primjedba ili jednostavno ime (...), a često se upotrebljava kao sredstvo povezivanja s pouzdanijim pokazateljima identiteta te kao oznaka autorove veze s određenom podgrupom*“. Ranije je već spomenuto kako je uloga majke često povezivana s identitetom žene (Milić, 2001., Galić, 2012), a odabrani primjeri pokazuju kako i sudionice analiziranog foruma uz svoj identitet u virtualnoj zajednici često vežu i neki podatak povezanu s ulogom majke.

6.2. Obilježja interakcije na forumu *Nemajke*

Pedersen i Smithson (2013) provode istraživanje o obilježjima interakcije na forumu *Mumsnet* (UK) i govore kako postoje razlike u jeziku i formi ponašanja na internetu s obzirom na spol korisnika. Oni govore kako su muškarci češće suparnički nastrojeni, imaju duže objave, češće koriste neki oblik samopromocije i „*jakih tvrdnji*“, u raspravi češće koriste sarkazam i u komentiranju teme češće od žena napadaju osobu (drugog sudionika foruma) umjesto ideje o

kojoj se raspravlja. Ova „dominantno muška“ obilježja interakcije na internetu poput upotrebe agresivnog rječnika, korištenje psovki i „rasplamsanih“ rasprava pronađena je i na forumu *Nemajke* gdje su sudionici dominantno žene. Analiza sadržaja pokazala je kako se u jeziku i formi rasprave pojavljuju sljedeća obilježja: korištenje kratica i žargona vezanog uz određenu podgrupu na forumu, korištenje psovki i grubih izraza i korištenje sarkazma. Ovdje su neki primjeri koji približavaju navedena obilježja:

[alapača]: „**pizdim često**. i ne znam se nositi s njenim vrištanjem.“

[imi18]: „ne trcim svaki put kad zaplace. **nekad kenjka** dok ne zaspi, **nekad se nosakamo 500 godina** (pa **ja pizdim** i kuham i dodje mi da ju storpediram nekome i da se odmorim ko covjek pa ju pustim da urla dok se ne **skuliram**)“

[Death-of-Art]: „ (...) ok. zbog toga ne ispadam baš **nemajka**. više ispadam nekulturna i luda. ali mislim da me nekako **zaboli kurac**?... da. uistinu. **zaboli me kurac**. jako me **zaboli kurac**. još jednom - **kurac me zaboli**. **zaboli me kurac**. totalno me boli kurac.“

[tiki81]: „čitala sam malo tvoje postove. **jadna si**.“

[Death-of-Art]: „ali količina bolesnoća koje pročitam na ovim temama jednostavno eto probudi u meni jednu dozu agresije koju **volim verbalno ispoljavati na ljudima bez mozga**. ako si se i ti prepoznala u mom postu...fkt nije moja stvar. to sa sobom raščisti.“

[lotus flower]: „Uopće me nije briga tko puši, tko doji a tko ne, ali **ovih sranja** s AD=otrov mi je već preko glave.“

[babyno1]: „**mm** i ja smo nedavno mislili malom uzeti novi krevetić,al nakraju je ispalo da smo ošli u grad i **spizdili novce** na sebe-sebično,zar ne???haha..“

[nemampojma]: „(...)a da me briga za razapinjanje, ne bih pisala po **RiD-u**“

[Poison Ivy 058]: Al' ja sam **nemajka** jer ih ne hranim bio pizdarijama i **poseru mene** i meni slične kad se usude postati na neki od **ubermama** topica!“

[cezar5]: „**mm** je ujutro uzeo malog (...)“

[vragolanka]: „ (...)sve mi **ide na kurac** doslovno,i onda još svađa s **mm** i tada i mala nešto **cendra**,a meni puna kapa svega.. (...)“

U ovim su primjerima istaknute riječi koje se koriste na forumu a prikazuju korištenje psovki ili vulgarnih izraza, dijelovi iz kojih se vidi agresivnost u komunikaciji, kao i primjeri kratica i

žargona vezanog uz određenu podgrupu (umjesto „moj muž“ koristi se kratica „mm“, umjesto „roditelji i djeca“ (ime foruma) koristi se „rid“, kratica „ot“ označava eng. „*off topic*“, a znači kako netko u objavi „skreće s teme“ i sl.). „*Jezik je također važan pokazatelj grupnog identiteta (posebno pripadnosti pojedinoj grupi) (...) a određeni se jezični uzorci razvijaju unutar tematskih skupina kako članovi stvaraju osebujuć stil interakcije – posebice fraze i kratice,*“ (Donath, 2004:137). Osim svega navedenog, primijećeno je i kako je najčešći oblik teksta pisanje u natuknicama, a korištenje interpunkcije je naglašeno (slično kao i u istraživanju koje provode Porter i Ispa (2013), a u kojem je šestina majki na analiziranom forumu koristila specifičan način pisanja (interpunkcija ili velika slova) da izrazi vlastitu frustraciju ili stres). S obzirom da se analizira forum u kojem su majke „slobodne“ izraziti se kako žele ne začuđuju podaci o jeziku i formi interakcije na forumu *Nemajke*. Možemo čak i reći kako je dobro da su rezultati ovakvi jer pokazuju kako su majke „opuštene“ u komunikaciji što potencijalno može pridonijeti istinitosti i/ili iskrenosti u odgovaranju na zadanu temu.

6.3. Uspostavljanje autoriteta

Na forumu je izdvojeno nekoliko sudionica koje su kroz raspravu na forumu na neki način uspostavile autoritet. Izdvojila se sudionica „lucas07“ koja je začetnik teme i to je izvor njezina autoriteta na stranici. Osim što je pokretač cijele teme, ova sudionica je bila aktivna u raspravi od osnutka do kraja rasprave na forumu, a ukupno je objavila 27 odgovora (*posta*) na temu. Kroz raspravu je usmjeravala sudionice na različite načine: da zanemare neko ponašanje, da se vrate na temu, ali je i otvarala dodatna pitanja za raspravu što je prikazano u sljedećim objavama:

[lucas07]: „*Ma dajte, to na ignore, idemo dalje..*“

[lucas07]: „*Malo smo otišli OT, („od teme“) ali moram pitati šta vas nije strah buba i paukova na tim livadama? (...)*“

Osim ove sudionice, na forumu se jako ističe majka pod korisničkim imenom „Death-of-Art“. To je sudionica koja je napisala najviše objava na forumu – njih čak 211 (što je mnogo više u odnosu na prosječni broj objava koji je bio 10). Ono na čemu se temelji njezin autoritet na stranici jest da je izrazito aktivna u raspravi, koristi se brojnim primjerim i piše dosta duge objave. Ova sudionica na forumu ima i vlastitu kraticu, odnosno ukoliko joj se ljudi obraćaju ili je spominju koriste kraticu „*doa*“. Ulazi u veliki broj konflikata, a postoji i određeni broj ljudi koji ju podržava, kao i dio koji ju kritizira i na ovakav način opisuje njezino sudjelovanje u raspravi:

[andy7]: (govori o sudionici „Death-of-Art): „*Pa vidiš nekima je isprala mozak pa ga nemaju više, a ti ga imaš i ti si problem*“

[nanydado]: (govori o sudionici „Death-of-Art“): „*jedno je reći kaj misli a drugo je popljuvati svačije mišljenje koje nije kao njeno Kaj se više ne može ništa nigdje napisat a da ona nema kontra mišljenje čak OK može ga imati ali ne mora svima to svoj mišljenje nabijati na nos stalno.. Isto kako što ona izražava svoje mišljenje o drugima ja izražavam o njoj..*“

Autoritet određenih sudionika na forumu može pokazati koliko je virtualna zajednica koja se tamo stvara „živa“ jer se u njoj javljaju pojave koje su specifične i za ostale društvene grupe. Ipak, pretjerana dominacija određenih sudionika (posebno ukoliko je grub u odnosu na sudionike suprotna mišljenja) potencijalno može narušiti atmosferu „jednakosti i slobode“ koju forumi imaju. Fayard i suradnici (2004) govore kako se osim autoriteta na forumima često javlja i pojam legitimnosti na forumu, a odnosi se na način izražavanja pomoću kojih sudionici foruma nastoje biti prihvaćeni od strane drugih sudionika. Zanimljivo je kako se sudionici koji prvi put javljaju na forumu često koriste rečenicama koje označavaju kako „su već dugo zainteresirani ili prate temu“, kao i to da naglašavaju korisnost i važnost teme i rasprave u koju se uključuju (Fayard i sur., 2004). Ovakvo ponašanje zabilježeno je i na forumu *Nemajke* što je vidljivo iz sljedećih primjera:

[Agata1979]: „*Evo već vas duže čitam i majke mi oduševljena sam ovom temom*“

[carrie]: „*joj cure tema vam je super, mislim da ste cist normalne...*“

[tatsha]: „*čitam ovu temu od početka, cerekam se i mantram: ja nisam nemajka, ja nisam nemajka,....., i onda sinoć (...)*“

6.4. Kategorije loših aktivnosti majki

Sama rasprava na forumu nastala je kao poziv majkama da napišu „*što su sve učinile, a što idealne majke nikad ne bi*“, pa je jasno kako je veliki dio svih odgovora na forumu sadržavao neku aktivnost, ponašanje ili segment koji su sudionice foruma prepoznale kao „loše“. Analiza sadržaja je pokazala kako postoje ukupno 4 kategorije, a to su: prehrana, zdravlje i kemija, kućanski poslovi, postupci u odgoju vlastite djece i dojenje kao zasebna kategorija.

6.4.1. Prehrana, zdravlje i kemija

Analizirajući sadržaj foruma *Nemajke* primijećeno je kako su uz kućanske poslove, aktivnosti koje su vezane uz prehranu i zdravlje djece ono što sudionice najčešće „ispovijedaju“. Utjecaj ideja koje su proizašle iz naturalizma u okviru ideala suvremenog majčinstva vidi se kod upotrebe pojma „prirodno“. Ovaj se pojam može vezati uz brojne kategorije pa tako i prehranu. Jasno je kako je pravilna i uravnotežena prehrana ono što je važno za očuvanje svakog živog bića, a posebno za ono koje je još u razvoju kao što je to slučaj s djecom, pa ne možemo tvrditi kako je „zdrava prehrana“ ono što je izravan proizvod ideje o idealnoj suvremenoj majci koja svoju djecu treba hraniti prirodnom i zdravom hranom (jer je to potrebno svakom djetetu). Međutim, ideju kako je majka „loša majka“ ili „nemajka“ samo zato što je djetetu za užinu pripremila sendvič, dozvolila da pojede slatkiš ili uživa u nekoj drugoj nezdravoj hrani možemo zabilježiti kao aktivnost koju su majke na odabranom forumu prepoznale kao „lošu“ a koja se uklapa u ideal suvremenog majčinstva koji je ranije opisan jer „*dobra ekološka majka*“ (Badinter, 2013), pogotovo ona koja je konstantno usmjerena na svoje dijete u teoriji nikada djetetu neće dozvoliti da konzumira nešto što je nezdravo ili neprirodno. Naime, takve su namirnice pune bojila, aditiva i kemikalija, a odnos naturalizma prema svemu što je kemija je izrazito negativan. Kemija se na forumu *Nemajke* također koristi kao „ono loše“, ali treba napomenuti da su to često samo pojedine majke koje naglašavaju negativne strane korištenje kemije (primjerice vlažne maramice, upotreba jednokratnih pelena, korištenje deterdženta i omekšivača rublja i dr.), dok se ostale majke često slažu kako to nisu „loše“ aktivnosti (rangiranje aktivnosti o kojemu će kasnije biti riječ). Evo primjere jedne izjave o upotrebi kemije:

[mom2be]: „*vlažne maramice su **kemija**; prvih mjesec dana se ne preporučuje njihovo korištenje; ja bebi (skoro 3 mjeseca) i dalje guzu perem blazinicama i toplom vodom (...) maramice su **nuzno zlo** - koristim ih kad nismo doma ili kad ju presvlacim po noci*“

Na što dvije sudionice odgovaraju:

[Dodagoda]: „*A reci, onda koristiš i platnene pelene ? jer jednokratne su isto kemija...*“

[Vaga 18]: „*Da su vlažne maramice nužno zlo :) :) Nužno zlo je kad dite sa godinu dana moraš dat u jasllice jer ti ga nema tko čuvat a ne vl.maramice pobogu!!*“

U okviru „(ne) prirodne“ prehrane majke spominju konzumiranje slatkiša, kupovne hrane i kašica za bebe, kupovinu smrznutog voća i povrća i dodatno začinjavanje hrane kao razloge zašto sebe percipiraju „nemajkama“. Također, spominje se i dozvoljavanje djetetu konzumacije hrane „koja nije prikladna za njegovu dob“ (najčešće kod bebe i male djece koja još uvijek ne jedu krutu ili jako začinjenu hranu). Na forumu se može pronaći jako veliki broj objava u kojima majke razgovaraju o prehrani i zdravlju vlastite djece, a ovdje je izdvojeno nekoliko:

[dubrovčanka]:“ *davam joj da jede špinat i blitvu koji su ubrani **puno duže od prije 2 sata**; žvače koru kruha od 6.mj. jer je to jedini način da ja pojedem ručak ili večeru u miru*“

[BubaMaja]: „*dam joj svako par dana 3-4smokića, jer kad ga ja jedem milo mi dođe kako me gleda, dala sam joj da lizne monte ali ne voli slatko, eto, kuham joj, ali voće nekad kašica, nekad miksam (...) počela sam nedavno stavljat zrno soli...*“

[vjestica35]: „*nekad mi se neda napraviti kašicu pa **mu dam kupovnu***“

[Ozrenka]: “ *Jel ima netko da nije redovno davao **D3 kapi**???? koliko sam puta dala, baš me sram, ja sam nemajka na kvadrat!!!!*”

Možemo primijetiti kako se vidi utjecaj ideje o idealnom majčinstvu (unutar kojeg se govori o zdravoj i prirodnoj prehrani i negativnom stavu prema svemu što je „kemija“) samim time što majke jako često koriste primjere iz ove kategorije kao argumente za ulazak u kategoriju „nemajki“. Međutim, ne zauzimaju radikalniji stav prema kemiji (poput pitanja pelena, maramica ili deterdženta), niti će kasnije ove aktivnosti rangirati visoko na „ljestvici aktivnosti nemajke“. Također, majke se na forumu unutar razgovora o kemiji zanimaju samo za dobrobit djeteta, a ne i za ideju o „eko-majci“ koja osim što brine za svoje dijete ima i veliku razinu ekološke osviještenosti, brige o planetu Zemlji i zalaganja za važnost održivog razvoja kao što opisuju Cairns i sur. (2014).

6.4.2. Dojenje

Iako dojenje djeteta možemo svrstati u kategoriju prehrane male djece, s obzirom na značaj i utjecaj koja ova tema ima unutar ideala suvremenog majčinstva i na učestalost njezina

spominjanja na forumu *Nemajke* odlučeno je kako će biti prikazana kao posebna kategorija aktivnosti koje su majke na forumu označile kao „loše“. Sudionice temu dojenja često spominju, a u kontekstu „lošeg“ majčinstva govore o odluci da dijete uopće ne doje, prestanku dojenja, korištenju mliječne dohrane i bočice i sl. aktivnostima. Evo različitih načina na koji sudionice opisuju svoju ulogu „nemajke“ u odnosu na kategoriju dojenja:

[blanche26]: „*Imam **griznju savjesti što sam ih prestala doжити** nakon tri mjeseca jer su oboje nakon cice urlali od gladi jer mlijeka nije bilo dovoljno za oboje...A i zato da bar jednom mjesečno dok ih moja mama čuva mogu u sebe uliti litru vina i zaboraviti na sve probleme*“

Saffron 08: „***plakala od tuge mjesecima jer dojenje nije išlo**, bio na mom mlijeku smao 3,5 mj. (ugl uzdajanjem) i prešli na AD. (...).*“

[Vaga18]: „*dojila sam je **samo** 4 mj.*“

[Hely]: „***ukinula sam mu cicu sa gidinu** dana i uvela kravlje mlijeko...*“

[kokoschka]: „*Vrlo, vrlo mali broj će te osuđivati ako ne doјиš dulje od 12 mj, jer je kod nas dojenje nakon 12 mjeseci jedan veeliki tabu. Sama sam se s time susrela mnogo puta. Moj je zaključak da te ljudi kod nas **puno više osuđuju JER DOJIŠ DULJE OD 12 MJ.** To me nevjerovatno i užasno nervira. Moja malecka sad ima 26mj i još dojimo, ali sve manje i manje i vjerujem i nadam se da bu do ljeta završilo. Međutim, sad vrlo malo ljudi zna da i dalje dojim, jer mi je totalni bed hvaliti se time. Zacrvenim se u licu ako govorim o tome, jer sam svjesna da 90% stanovnika Lijepa naše i dalje misli da je to bolesno. Ima već neko vrijeme što šutim ko zalivena o tome.*“

[Mme Pipi]: „*Ja sam nemajka jer svojoj skoro 6-mjesečnoj bebi **pokušavam umjesto cice povremeno uvaliti bočicu** da bi mogla otići zaraditi koju kunu*“

[usagi]: „*Nemajka sam jer sam odmah čim sam ostala trudna **odlučila da ne bum dojila**, jer su mi se sise nakon prvog poroda i dojenja objesile ko dva ispuhana balona i nisam htjela da se još više objese. Dakle - Ne futrolama.*“

[vjestica35]: „*Evo kao prava nemajka pojela sam odmah ranom zorom ostatke slavonske pizze (nije baš ranom zorom oko 10 sati) koja peče do bola, sad me samo zanima **kako će se to filtrirati u mlijeko.***“

Ovi odgovori pokazuju raznolikost aktivnosti vezanih uz dojenje koje majke prepoznaju kao „loše“, a ono što je zajedničko jest da majke uz dojenje na forumu koriste puno više

emocionalno intenzivnijih negativnih osjećaja poput grižnje savjesti, osjećaja krivnje, žaljenja, srama i sebičnosti. Badinter (2013) u svojoj knjizi govori koliki je utjecaj ideja o dojenju i djelovanje Leche League ostavila na današnje majke, a čini se kako ni sudionice foruma koji je promatran u ovom istraživanju nisu ostale imune na ovu kategoriju. Iako se neke žene jednostavno ne osjećaju dobro dok doje, a kod nekih majki dojenje može biti bolno i neugodno iskustvo, pritisak „loše i sebične“ majke koja ne doji stavlja pritisak na majke koje sudjeluju u raspravi na forumu *Nemajke*. I Pedersen (2016) u svojem istraživanju o aktivnostima koje majke na forumu *Mumsnet* smatraju „lošima“ govori kako je odabir da majke prestanu ili uopće ne pokušavaju dojiti prepoznato kao aktivnost koju čine tzv. „loše majke“. Zanimljivo je kako je i na forumu *Mumsnet* kod teme dojenja zabilježeno kako se majke osjećaju da nikada ne mogu postupiti ispravno jer govore kako su na meti kritika ako ne doje, ali i ako doje predugo; ako ne doje kad god dijete to želi, ali i kada doje na „neprikladnim“ mjestima i situacijama (Pedersen, 2016). Slični rezultati zabilježeni su i u ovom istraživanju, što potkrepljuje ideju o tome da su majke unutar ideala suvremenog majčinstva osuđene na neuspjeh (Rock, 2007., Faircloth, 2014. i Vincent, 2009).

6.4.3. Kućanski poslovi

Analiza sadržaja je pokazala kako su aktivnosti vezane uz kućanske poslove ono što su sudionice foruma *Nemajke* često isticale kao primjer na temelju kojeg sebe svrstavaju u kategoriju „nemajki“. Vrste aktivnosti najčešće su bile kućanski poslovi poput peglanja odjeće, pospremanje igraćaka, usisavanje i pranje podova, steriliziranje izdajalica i bočica i dr.

[silvaes85]: „**ne steriliziram nista vise, osim povremeno izdajalicu; igracke operem samo ako su se druga djeca igrala s njima**“

[naldor]: „**pegjala sam joj robicu samo prva 3 mj....sada na dalje samo ako je nesto poguzvano. (...)**ne iskuhavam joj bocice cesto....(**...ne perem joj igracke svaki puta kad padnu na pod....**“

[vjestica35]: „**ne steriziram mu više ništa, igračke kad mu padnu na pod u kući (nije prometno, cijele smo dane sami samo on i ja, a tata dođe kasno doma) više i ne perem nego samo obrišem i dam mu nazad**“

Međutim, što je zanimljivo? Ovo je kategorija unutar koje je zabilježeno najmanje konflikta i unutar kojeg su majke najprije iskazale kako to što ne izvršavaju određene kućanske poslove ne znači da su one „lošije majke“ ili „nemajke“. Možemo li pretpostaviti kako je ovo dimenzija koja djelomično ulazi u ideal suvremenog majčinstva, a za koju majke prepoznaju kako je nevažna za njihovo evaluiranje vlastite majčinske uloge? Iako bi izvršavanje kućanskih poslova

(odnosno, uredan i čist dom) mogli predstaviti kao ideal koji je nametnut unutar majčinske uloge (gdje majka sve svoje obaveze izvršava uspješno i s lakoćom) u teoriji kućanski poslovi nisu ono što direktno ulazi u ideal suvremenog majčinstva (Badinter, 2013). Ovakvo razumijevanje važnosti kućanskih poslova bismo mogli staviti u kontekst idealnog majčinstva ukoliko razumijemo okruženje u kojem se pojašnjenje događa. Naime, istraživanja (Galić, 2012., Jugović i Kamenov, 2011., Leinert-Novosel, 2017. i dr.) pokazuju kako u obiteljima u Hrvatskoj prevladava mišljenje kako je briga o djeci i kućanstvu dominantno ženska uloga, kao i to da je podjela kućanskih poslova neravnomjerna (na štetu žena) pa možemo reći kako se onda u takvom okruženju može pojaviti „ideal čiste kuće“ kao zaduženje majke.

Sudionice na forumu spominju kućanske poslove kao ono zbog čega su „nemajke“ , ali istovremeno govore kako su svjesne da to zapravo nije „prijestup“ toliko velik da ih zaista učini „nemajkom“.

[kupusichka]: „*ja nikad ništa nisam sterilizirala ,u životu mi (osim u bolnici kad smo bili) nisam ni peglala dječje bodiće, osim za novorođenče, štaš peglat kad se ne vidi*“

[arvveen]: „*Stan je u totalnom kaosu, ne peglam mjesecima ; Ali sam zato sretna i baš me briga*“

[lana74]: „*i kakve veze ima kakva je ko majka sa tim čija je roba bolje ispeglana*“

[Mijaja]: „*ma kako nas nepopeglašni veš čini nemajkama???? briga kikiće da li su popeglašni i sređeni (...)*“

6.4.4. Postupci u odgoju vlastite djece

Postupci u odgoju djece koje su sudionice foruma *Nemajke* u svojim objavama najviše isticale jesu: korištenje hranilice, kažnjavanje djece, spavanje djece, dozvoljavanje gledanje televizije, provođenje slobodnog vremena s djecom, reagiranje na određena ponašanja djece i sl. što je prikazano u primjerima koji slijede.

[cattleya]: „*Dozvoljavam da gleda crtiće gotovo uvijek kad traži. (...).Ne silim ju da spava u krevetiću. Spava s nama. (...)Kad me ne sluša (najčešće kad treba pospremiti igračke), podignem glas i malo vičem (uglavnom ne postignem ono kaj hoću, samo se uplaši).*“

[imi18]: „*a se fakat mrzim setat sama s njom mislim, ona gleda okolo, zaspi, nekad i place, a ja samo hodam oko polja i tako mi je doosadnooo*“

[vragolanka]: „*moj najstariji je znao dobiti "batina" kad je uistinu zaslužio (jer nekad ni razgovor ne pomaže), dajem mu laptop da igra igrice kad se želim odmoriti a to je znalo biti često*“

[sara_st]: „*hodalicu je koristila pod obavezno (...) znam ju lupiti po guzici, rezultat je taj da je u javnosti koliko toliko pristojna (...) spava s nama u krevetu, a nije do prije 3 miseca, zato jer ju idem uspavati i zaspim prije nje..*“

[lehaha]: „*viknula sam x puta na nju dok je divljala na presvlačilici; pustila sam ju da padne x puta iako sa vidjela da stoji na papiru na parketu i da bu sigurno zveknula - nek nauči (...) i tak... al me niš od toga ne grize..(...)*“

[zoro007] „*nikad si necu oprostiti sto sam sa njenih ca. 8mj pokusala provesti režim da prospava citavu noc i to po knjizi 'svako dijete moze nauciti spavati'*“

[Ani4]: „*Ja uglavnom urlam kada mi dignu tlak, a znaju dobiti i po guzici.*“

Kao što je i ranije spomenuto, sudionice foruma su i unutar ove kategorije imala različita mišljenja o različitim postupcima na način da nisu svi postupci „jednako loši“. Zanimljivo je kako je spominjanje (fizičkog) kažnjavanja vlastite djece na forumu prošlo bez većih konflikta, ali se ovdje pojavio još jedan kriterij za evaluiranje određenih postupaka, a to je **dob djece**. Tako je primjerice fizičko kažnjavanje djece „bilo prihvatljivije“ kod starije djece koju „majke pokušavaju naučiti nečemu“ nego kod manje djece (koja su percipirana kao „ranjivija i nevinija“). Slična pojava zabilježena je i kod odluke roditelja da spavaju u zajedničkom (ili odvojenom) krevetu. Kod roditelja mlađe djece odvajanje je povremeno nailazilo na kritiku ostalih sudionica, dok je kod starije djece spavanje u zajedničkom krevetu bilo ono što su sudionice navodile kao „loše“.

Mesman i suradnici (2015) provode istraživanje među roditeljima iz 26 društvenih grupa i 15 različitih nacija jer pretpostavljaju kako postoji određeni ideal u ponašanju roditelja kojem majke teže a koja je univerzalna. Slažu se s idejom kako je utjecaj naturalizma doveo do stvaranja ideala intenzivne majke (Hays, 1996., Badinter, 2013), a predstavljaju tzv. „*sensitive mother*“ („osjećajnu majku“) koja se pojavila nakon teorije privrženosti kao ideal za kojeg Mesman i suradnici (2015) vjeruju da je univerzalan. „Osjećajno roditeljstvo“ je mogućnost roditelja da prepozna potrebu djeteta, točno ju interpretira i reagira prikladno i pravovremeno. Možemo povezati ranije spomenuti kriterij dobi djeteta kao način da se odluči je li reakcija roditelja „prikladna“ određenoj situaciji. U spomenutom istraživanju (Mesman i sur., 2015)

navodi se kako su majke kao „dobre“ aktivnosti prepoznale: prekid opasne aktivnosti djece, odgovor na djetetove emocije, pokazivanje bliskosti, dok je „loše“ ukoliko majka pravovremeno ne reagira na potrebe djeteta, ukoliko majku iritira vlastito dijete i sl. I na forumu *Nemajke* je način na koji majke percipiraju vlastito dijete bio izvor osjećaja krivnje (primjerice „dosadno mi je s djetetom“, „nervira me“, „digne mi živac“, „naporan“ i dr.). Rangiranje pojedinih aktivnosti na skali „nemajčinstva“ bilo je više ukoliko je ta aktivnost bila povezana sa emocionalnim stanjem djeteta i/ili majke i podržavanjem djetetova razvoja. Slične rezultate pronalazi i Pedersen (2016) gdje majke na forumu *Mumsnet* kao obilježja „loše majke“ navode neprimjeren način nošenja s temperamentom vlastita djeteta, osjećaj dosade, slabo podržavanje dječjeg razvoja kroz fizičko kažnjavanje, dopuštanje gledanja televizije, igranje videoigrica i sl..

I posredni postupci koji imaju veze s odgojem djece su bili spominjani na forumu *Nemajke*. Odluka sudionica da se vrate na posao (ili samo da iskažu želju za istim) spominjana je u kontekstu „nemajke“ (iako ne jednostrano) što također pronalazimo unutar ideala suvremenog majčinstva i različitih uloga žena koje „pate“ u korist uloge majke. Odluka da dijete pohađa jaslice ili vrtić također je u nekim objavama označena kao „loša“, ali istovremeno postoje i primjeri gdje sudionice smatraju kako je ne pružanje djetetu mogućnost da ode u vrtić ono što je potez „nemajke“ jer je to način na koji se djetetu uskraćuje mogućnost da se druži s vršnjacima.

[Mme Pipi]: „*E onda sam ja veća nemajka od tebe, vratila sam se raditi (honorarno) kad mi je mali imao 2 mjeseca. Mala je prošla bolje, raduckam nešto sitno od njena 4 mjeseca, a sad se bacam u akciju kad napuni 6*“

[ines331980]: „*evo da se ja ulkjucim, ja bi se trebala vratiti na posao za nekoliko dana, a mala mi ima samo 4 mj. nikako to ne mogu probavit. doduse samo 2 puta tjedno, ali isto.....kako si ti to uspjela? je li dojis?*“

[Vaga 18]: „*Da su vlažne maramice nužno zlo :) :) Nužno zlo je kad dite sa godinu dana moraš dat u jaslice jer ti ga nema tko čuvat a ne vl.maramice pobogu!!*“

6.5. Opravdavanje

Opravdavanje vlastitih aktivnosti kod sudionica foruma možda možemo povezati na način da, iako sve aktivnosti na forumu nisu jednako rangirane (unutar spektra „dobra“ i „loša“ majka)

ipak postoji određeni razlog da sudionice opravdaju svoja ponašanja, a to je manje ili više osviješten osjećaj krivnje. Ovdje dolazimo do malo zamršenije situacije jer se osjećaj krivnje konstruira ovisno o uvjerenjima pojedinca, a zamijećeno je i kako se na forumu ne opravdavaju sve aktivnosti na jednak način. Postoji nekoliko vrsta opravdavanja vlastita ponašanja: opisivanje konteksta unutar kojeg se određeno ponašanje događa („*bila je nemoguća*“, „*da se malo odmorim*“, „*jer sam premorena*“, „*jer (pas) ne pušta dlaku*“, „*ako bi (dijete) bezveze dramila*“ i sl), zatim opravdavanje kompenzacijom gdje majke navode jednu ili više aktivnosti koje ih zbog određenog razloga čine „nemajkom“, a nakon toga opisuju ono što čine a predstavlja ih „dobrom“ majkom kao što to čini jedna sudionica:

[alapača]: „(...) *al zato bogme trčim kad ona hoće da trčim, iako mi se pritom trbuh i guzica klatare lijevo - desno baš ko i sise i to nije nimalo ugodan osjećaj, al radim to zato što ju volim, trčim jer ona želi da trčim s njom, i zato sam ponosna na sebe i vjerujem da me to iskupljuje i da sam ipak majka a ne ne majka.*“

Kod opravdavanja možemo kratko spomenuti i fenomen *žrtve* koji se spominje u teoriji, a predstavlja ulogu žrtve koju („dobra“) majka preuzima na način da u nekom segmentu ispašta u korist djeteta. Ponekad je upravo teret koji majke preuzimaju u želji da djetetu pruže „sve“ (neovisno o tome koliko irealni zahtjevi koji se pred nju stavljaju mogu biti) ono što je izvor osjećaja krivnje i frustracije čije je nastajanje jedan od glavnih izvora moći koji ideal suvremenog majčinstva ima (Badinter, 2013:53; Dillaway, 2006). Samim time što majke na forumu uz svoje prijavljivanje situacija u kojima su se ponašale kao „nemajke“ odmah stavljaju i neku vrstu opravdanja možemo reći kako njih postoji ili određena doza krivnje ili izbjegavanje osude. Treći način opravdavanja vlastitih postupaka je odgovor na kritiku (najčešće u konfliktnim situacijama) kada majke raspravljaju o određenom postupku koji je netko „ispovjedio“. Osim opravdavanja, Pedersen i Lupton (2018) navode kako se majke na online forumima često ispričavaju zbog vlastitih osjećaja. Svoje negativne emocije koje im se javljaju one tumače kao još jedan indikator da nisu dovoljno dobre majke. Idealna suvremena majka takvih osjećaja nema jer je samo bivanje majkom (iako je to naporan posao) potpuno ispunjenje njezina smisla života (Badinter, 2013).

6.6. Prihvatljive granice odstupanja i konfliktne situacije

Analiza sadržaja je pokazala kako su „prihvatljive granice odstupanja“ i „konfliktne situacije“ kategorije koje se pojavljuju na forumu *Nemajke*, a razlog zašto su ove dvije kategorije zajednički prikazane je taj da na forumu postoji „nevidljiva“ granica do koje se određena

ponašanja mogu tolerirati. To je vrsta ranga koja nije zajednički određena i upravo zato što je granica prihvatljivosti određenih aktivnosti različita za različite sudionike, one su izvor konfliktnih situacija na forumu. Procjenjivanje vlastitih aktivnosti unutar određenog ranga (koji se kod majčinstva uglavnom nalazi između krajnjih granica – „dobra majka“ i „loša majka“) je jedna od dimenzija ideje o idealnom (intenzivnom) majčinstvu (mjerljivost vlastite uspješnosti) koja je predstavljena kao „proces koji se može naučiti i ono na čemu majke mogu raditi“ (Pedersen i Lupton, 2018). Nakon što se postavljena nevidljiva granica prijeđe dolazi do osude okoline što je u kontekstu foruma početak prepirke ili svađe.

Prije svega, prikazano je nekoliko primjera iz kojih se vidi kako kod sudionica postoji određeni rang unutar kojeg se nalaze aktivnosti koje ih čine „nemajkama“:

[Machkala]: „**Nemajke pokrijte se s ušima** (u smislu da su ostale aktivnosti „ništa“ u usporedbi s onim što slijedi) ; *danas sam u parku srela mamu koje je svoje 4-mjesečno dijete hranila sa gavrilović jetrenom paštetom..(...*“

[Renata]: „*baš ste grozne neke od vas. **ali možda mi je najgore** ono što je jedna napisala: umjesto hranilicu za malu, sebi sam kupila traperice. mrzim sebične roditelje.*“

[somewhere in time]: „*Mislim, **meni su gluposti** ono nemajka sam zato što ne mažem svaki put guzu djetetu kod presvlačenja ili ne režem mu nokte ili tako nešto. **To su po meni nebitne stvari. Nemajka sam zato što** me ponekad izivcira njegovo plakanje, kućanske obaveze, mm i ne znam što se sve ne skupi. A kad me tako nešto izbaci iz takta onda sam nikakva, jedva čekam staviti maloga u krevet i popit pivu. **Znam da je to grozno**, i ja se nakon toga zapravo osjećam grozno“*

[SummerNight]: „*(...) to smatram normalnim inace ne bi radila. **Ali ono sto smatram losim** je to sto me ponekad uzasno iznervira kad ide zamnom i hvata mi se za hlace neprestano ponavljajuci placno mmmmm...“*

[BubaMaja]: „**najgore mi je** što sam kratka sa živcima i nekad rečem loše riječi njoj, to moram ispravitiž“

[lehaha]: „*(...) **al me niš od toga ne grize... grize me kad mi digne tlak** na 850 i kad bi ju narađe kroz prozor zavitlala jer neće spavati i kenjka i cendra i vješa se za mene..... mislim da mi je toga najviše žao i mislim da ne bih tgrebala imati takve osjećaje.*“

[Absolutely*]: „**I sad najgore-** (ima 4 godine pa će ovo zvučati psiho)- sva je princezasta i jako se voli šminkati. Iako joj nipošto ne bih smjela to dati, ipak sam joj kupila(....)““

[Vaga 18]: „*Da su vlažne maramice nužno zlo :) :) Nužno zlo je kad dite sa godinu dana moraš dat u jaslice jer ti ga nema tko čuvat a ne vl.maramice pobogu!!*“

Iz navedenih primjera vidimo koliko se rangiranje pojedinih aktivnosti može razlikovati od osobe do osobe. Dok je jednim najgora situacija dozvoljavanje djetetu da se šminka ili kupnja traperica umjesto hranilice, drugima je „pravi“ razlog za svrstavanje u kategoriju „nemajki“ način na koji reguliraju vlastite emocije i odgovaraju na izazove roditeljstva („*kratka sam sa živcima*“ ili „*užasno me iznervira*“). Loše kontroliranje vlastitih emocija se i kod Pedersen (2016) javlja kao indikator „loše majke“. Pojava da je ono što se kod jedne sudionice smatra „normalnim“ kod druge klasificira kao „neprihvatljivo“ još jedanput potkrepljuje tvrdnju Rock (2007) kako je majka u svojoj ulozi osuđena na neuspjeh jer uvijek postoji mogućnost da je u očima „onog drugog“ nešto za što majka vjeruje da je ispravno percipirano kao pogrešno.

Kada sudionice na forumu podijele sadržaj za koji vjeruju da priliči temi, može se dogoditi da na taj sadržaj reagira neka druga korisnica na način da upućuje kritiku čime onda potiče i druge sudionice u raspravu koja na forumu varira: ponekad se majke koriste argumentima i smirenim odgovorom (prisjetimo se prve objave i pravila teme), dok ponekad rasprava prerasta u svađu i vrijeđanje. Slijede primjeri:

[frupy]: „*Jesam li ja jedina ovdje kojoj ovo nije nimalo smijesno? Sorry, meni je ovo fakat zalosno*” [ovako komentira objavu jedne sudionice koja opisuje kako je svome djetetu dala mlijeko za koje misli da se ukiselilo, dok je sebi u kavu ulila ispravno mlijeko nakon čega kreće kritika i konfliktna situacija]

[kajpa]: „*Sto se to dogadja s ovim podforumom...nitko nije ostro osudio/napao mamu koja dijete od 1,5g samara i cupa* [hiperbola, majka nije tako napisala]. *Cudno, cudno...U skladu s uputama u prvom postu, ne, necu se zgrazati, ali mislim da tako nesto stvarno nije dobro za dijete...(...)*“

[Death-of-Art]: „*ne. nema opravdanja za ovo. jebale te stvari. ili nemoj kupovat dok ti muž doma nema ili krepaj od gladi ili dijete prvo dijete odnesi u stan pa ga radije tamo ostavi na dvije minute dok se spustiš po stvari. (kad već biraš između dva zla biraj ono manje)*“ [jedna sudionica je napisala kako je dijete u kolicima na nekoliko minuta ostavila bez nadzora]

[nemam pojma]: „*Šalu na stranu, ne mogu nikako shvatiti kako netko ne vidi razliku između "ja sam nemajka jer svom djetetu povremeno dam smoki/crtić/kupovnu kašicu" i "ja sam nemajka jer moje dijete po cijeli dan leži u viperu/pijem i dojim/pas ga čuva i liže po ustima i*

to mi je super/ostavim ga samog i odem na kavu i sl." Zar stvarno ne vide ili se samo prave da ne vide ne bi li im bilo lakše“

[Jelena1985]: „*Ali ne vidim poentu toga da dijete bude odvojeno.(...). Da je zbog seksa, **više bih razumjela, ali ovako?** (...) To dijete si nosila u utrobi 9 mjeseci i njega su uspavljivali otkucaji tvog srca, a sada kad se rodi, **samo ćeš ga tako trgnuti od sebe?** Okej, ako bude plakalo, bićeš s njim. A ako bude mirno spavalo cijelu noć, i ti ćeš spavati? **Eto, po meni je to manjak ljubavi.**“*

Osvrnimo se kratko na komentar sudionice korisničkog imena „Jelena1985“ iz kojeg je vidljiv utjecaj naturalizma na način da sudionica opisuje prirodnu i instantnu povezanost koja bi trebala postojati između majke i djeteta, a koja je nastala iz „*nošenja djeteta u utrobi*“ i koja je posredno dokaz ljubavi majke prema djetetu. Naturalizam se zalaže za ideju kako povezanost majke i djeteta ne pristaje na kompromis (posebno kada je riječ o vrlo malenom djetetu gdje se opisuje kako bi majka trebala spavati s djetetom (pogotovo ukoliko doji, a otac je u tome treba podržavati)), a možda bismo mogli razgovarati i o ideji „*moralna care*“ (Gilligan, 1982., prema Badinter, 2013).

Prilikom ulaska u konfliktne situacije i rasprave majke se koriste argumentima kako bi opravdale svoja stajališta, a oni se kvalitativno razlikuju: neke majke navode primjere iz vlastite okoline kao relevantne izvore, neke majke definiraju ili pojašnjavaju određenu tematiku, dok neke majke navode web-stranice (primjerice nekoliko puta korištenje stranice *jutarnji.hr* kao prikaz istraživanja ili studije). S obzirom na činitelje intenzivnog majčinstva (Hays, 1996) možemo reći kako se ovdje vidi primjer da je intenzivno majčinstvo „*vođeno od strane stručnjaka*“. Ovo načelo govori kako majka treba biti dobro educirana i prilagođavati vlastite postupke onome što govore stručnjaci raznih profila (pedagozi, psiholozi, pedijatri i sl.). U nastavku je prikazan primjer iz kojeg se vidi kako jedna sudionica odgovara na raspravu o tome je li primjereno da roditelji pred djecom pokazuju osjećaj straha.

[La_Luna]: „*sad smo off, jako, ali osjećam da vam ovo moram napisati. kad pričamo o djeci, postoje urođeni, iracionalni i naučeni strahovi. urođeni su nepr strah od nepoznatih lica, strah od odvajanja, oni prvi strahovi koji ih strefe jos prije prvog rođendana. iracionalni su oni koji se razvijaju nesto kasnije, kad se npr dijete boji vuka, ili cudovista ispod lreveta ili neceg takvog, a da nitko nikada time nije plasio.*“

Ista sudionica na kraju zaključuje kako se u konkretnom primjeru (strah od stršljena) majka koja je kritizirana dobro snašla jer je prema njezinu mišljenju opravdano da majka pred djetetom

pokaže strah u situaciji koja može biti potencijalno opasna. To je primjer kako bi „idealna majka“ trebala koristiti informacije stručnjaka u donošenju odluka. S druge strane, evo primjera u kojem jedna sudionica negativno govori o pojavi unutar suvremenog majčinstva da se majka konstantno preispituje u odnosu na mišljenja raznih eksperata:

[Shtefy]: „A u pičku materinu, sada valjda i **za kupovinu obične jebene dječije majice trebam priručnik o odgoju, doktorat iz dječije psihologije, potrošačke psihologije, dva-tri znanstvena rada pod miškom i bar jedno stručno mišljenje** da li ću i na koje sve načine doživotno sjebati moje djete ako joj kupim komad krpe sa slikom neke usrane mačke iz crtića..“

Iz sljedećeg razgovora također možemo vidjeti kako postoji različitost u pogledu na „mišljenje stručnjaka“ o temama koje se tiču djeteta. Jedna je majka napadnuta jer je izjavila kako s djetetom još uvijek nije bila na ultrazvuku.

[Orleanska I.]: „OK, široko povijanje i UZV kad liječnici kažu. Ne vidim potrebu napadati tu forumašicu jer nije otišla ranije kad i **sami liječnici kažu da nema potrebe ranije** osim u iznimnim slučajevima kao što je Maslina navela“

[SummerNight]: „**ima potrebe, svima. sve se lakse ispravlja kad se ranije otkrije** a i bebe lakse podnose stavljanje remencica s mjesec dana nego s 4 mjeseca“

[Orleanska I.]: „Zaista ne vidim da se napada određenu forumašicu kad i druge cure tu kažu da su na UZV išle s tri mjeseca, a i **liječnici tako preporučuju osim u posebnim slučajevima. Nemam(o) razloga ne slušati liječnike ako oni tako preporučuju.**“

[SummerNight]: „**ljecnici svasta krivo preporuciju**, za ortopedske stvari se treba slusati ortopede koj kazu s mjesec dana.“

Slično kao i kod jedne sudionice iz prethodnog primjera, sljedeća objava pokazuje kako sudionica vjeruje da roditelji trebaju slušati stručnjake u donošenju određenih odluka (ukoliko su „odgovorni“ roditelji, što u suprotnom nisu) što se također uklapa u ideal suvremenog majčinstva:

[Jules76]: „*ovakvo ili onakvo misljenje, doktore koji se oko necega ne slazu itd itd. medjutim kod ovakvih stvari je bitan **relavantan statisticki podatak.** ako djeca u hodalici **npr 5x cesce** imaju nepravilan motoricki razvoj i o tome **postoji nezavisna studija na statisticki relevantnom uzorku,** onda smatram da odgovoran roditelj treba svoju odluku temeljiti uzimajuci u obzir takav podatak. to je sve“ [majka je sama u objavi koristila podebljana slova]*

[alapača]: „**moji susjedi** (samo jedni, ovi koji stanuju iznad mene) **smatraju** da sam ja neodgojena i da sam loša mama i da loše odgajam svoje dijete. do tog su zaključka došli zato što moje dijete vrišti kad protestira protiv nečega.“

[KatarinaRi]: „U sredini u kojoj se krećem ja slovim za prilično osvještenu mamu, dok sam po **forumuskim standardima** klasična nemajka“

[Irra]: „a jučer sam ispala "nemajka" **po svojoj mami**: - šta radiš od djeteta, on uopće ne jede kako (...) današnji doktori ništa ne znaju, koje budale mene savjetuju u prehrani... pa on bi trebao i pudingiće, on uopće ne razvija osjetilo okusa...“

[stihaa]: „Kada prije nije bilo **tih reklama na tv**, pa nisu klinci to tako doživljavali. Ali kak shtefy kaže prije ili kasnije će morati shvatiti da ni roditelji nisu savršeni.“

[Fleurdefeu]: „**Mm** i dalje ne razumije kako ja mogu biti "toliko" umorna a doma sam. I kao sama sam si kriva što sam navečer premorena jer "ne spavam" kad i bebačica preko dana.“

Ovi primjeri pokazuju kako sudionice foruma doživljavaju kritiku na vlastitu ulogu majke u svim razinama društva. Prije svega od najbliže obitelji (majka i suprug), zatim od prijatelja, kolegica na poslu, susjeda, od virtualne zajednice (na forumima koje koriste) i medija kojim su izložene.. Iako sudionice na forumu spominju kako su kritizirane izvana i to smatraju neopravdanim ili negativnim i same na forumu kritiziraju jedna drugu:

[Death-of-Art]: „ono. tiki-vz...i pljuc pljuc. [korisnička imena]..evo iskreno...**vi ste primjer žena zbog kojih je mene sram biti mlada mama.** (...) stvarno al stvarno ...sad totalno shvaćam zašto ljudi prema mladim majkama pristupaju s degradirajućim i diskriminirajućim stavovima...upravo zbog ovakvih poput vas dvije. čini se da je horda takvih poput vas...“

Na kritike nisu imune ni trudnice (što samo potvrđuje kako se od žene odmah u trudnoći očekuje da se ponaša po određenim normama i zahtjevima okruženja u kojem se nalaze):

[MayaG]: „**Evo jedne buduće nemajke** Trebam roditi početkom 11.mj i već sam od okoline osuđena biti nemajka iz jednostavnog razloga jer uređujemo sobu za bebu i planiramo da beba bude u svojoj sobi od početka.“

O pritisku koji okolina kritikom može ostaviti na majke govori i jedna sudionica koja nije majka:

[Hannah 3]: „*sorry, **nemam djece**, pa nisam u toku, ali meni ovo sve fakat nije jasno. pa nije valjda da su vas mediji i samozvane supermame uvjerile da pola toga radite krivo?!?! možda ne razumijem, jer nisam mama, pa nisam kompetentna govoriti. u tom slučaju, sorry.*“

Svi ovi podaci pokazuju kako sudionice foruma *Nemajke* osjećaju kritiku kojoj su izložene često i „sa svih strana“. Pedersen (2016) također pronalazi slične rezultate i kod sudionica britanskog foruma *Mumsnet* gdje sudionice osjećaju pritisak koji na sebe stavljaju same, to čine još obitelj, prijatelji, mediji i drugi.

6.8. Svrha foruma i koncept „nemajke“

Ranije su u radu već spomenuti razlozi zbog kojih se majke uključuju u interakcije putem mrežnih mjesta ili virtualnih zajednica (O'Connor i Madge, 2001, Madge i O'Connor, 2005 i 2006., Pedersen, 2016, Vincent, 2009., Lupton i sur., 2016 Cairns i sur., 2014.): za pronalazak savjeta, informiranje o određenoj temi, procjenu vlastite uspješnosti, normaliziranje vlastitih aktivnosti, zabavu i sl. I sudionice foruma *Nemajke* vide svrhu nastanka foruma zbog sličnih razloga što je vidljivo iz sljedećih primjera:

[Jelica Izjelica]: „*ova tema je super! i napokon se možemo **našaliti i nasmijati** nekim iskustvima i pričama i misim da će samo **ohrabriti** majke i **pružiti im osjećaj da nisu same** u svemu što prolaze. tko temu ne razumije i kome se ne sviđa, ne mora se iščuđavati nego neka nađe neku sebi zanimljiviju. velik je forum i opsežan!*“

[Ani4]: „*Ja mislim da je ovo više **topic potpore**....jer nekako je **lakše kada vidis** da i velika većina majki radi isto ili slično kao ti i da nisi nekakav izrod... I da **je savršenstvo zapravo iznimka, a ne pravilo.***“

[pink5]: „*Naslov je odvratan, ali je postavljen iz **zabave**. Možda se čini da tema nema smisla, ali ima donekle. **Evo, recimo da napravim nešto što se kosi sa pojmom savršenog roditelja. Peče me savjest, normalno. Ali kad dođem tu i vidim da nisam jedina koja radi falinge, odmah mi je lakše.** I ovo što je nabrojano, više manje svaka majka je takva, nemajka je malo pregrub izraz. I majke su ljudi od krvi i mesa, ne može nam svaki dan biti ko po špagu*“

[blanche26]: „*Ova mi je tema definitivno **uljepšala jutro**...Okolo mene sve neke turbo mame koje sve rade po pravilima a **ja se stalno pitam jesam li ja luda** ili što...*“

[extreme]: „*(...) jel ima još netko takav? **aj me utješite**...*“

[Usagi]: „Mene ova tema **više zabavlja**, nego kaj se opravavam ili osjećam osuđeno.“

[uciteljica]: „Hvala na ovoj temi. Sad vidim da nisma jedina nemajka. **Osjećam se normalno**,“

[Suncica B]: „jao ova tema mi je zakon, al zaista. **ismijala sam se do suza**, citajuci koliko smo sve **slicne** hehehehe...“

[stihaa]: „Pa ja malo zajebancije volim na forumu. **Nemogu cuijeli dan davati ili primati savjete**. Ovak se bar malo nasmijem. Po meni je tema iskoristila potencijal“

Jedan od učinaka koji se kod ideala o intenzivnoj majci može pojaviti kod žena je izazivanje negativnih osjećaja ukoliko se ne uklapaju u standard koji je postavljen. Ovdje onda može doći do „okretanja“ virtualnoj zajednici (pr. forumima) gdje su majke i dalje kritizirane, ali im se ostavlja mogućnost otići na specifične teme (poput foruma *Nemajke*) gdje će stupiti u kontakt s ostalim majkama na način da uz dozu zabave „normaliziraju“ vlastite prakse na način da se povezuju s majkama sličnih karakteristika ili primjera. Osim što se na forumu sudionice „dobro zabavljaju ili nasmiju“ one jedna drugoj nude potporu i savjet uz navođenje vlastitih primjera ili (prema njihovom mišljenju) relevantne literature pa možemo reći i kako ideja o „mrežnom kapitalu“ kao produženoj ruci socijalnog kapitala ima smisla (Porter i Ispa, 2012). Zanimljivo je kako su, suprotno prethodnim istraživanjima (Madge i O'Connor, 2005 i 2006), dijeljenje znanja, informacija i savjeta slabije zastupljeni odgovori na to kako sudionice foruma *Nemajke* vide svrhu postojanja foruma. Ovo možemo povezati s temom foruma na način da prethodna istraživanja nisu bila usmjerena na istraživanje specifične teme koja se javlja na forumu, nego na korištenje foruma (i sličnih mrežnih mjesta). S obzirom na to da je forum *Nemajke* dio foruma.hr (koji ima na stotine otvorenih tema) i da se iz odgovora sudionica može vidjeti kako su aktivne (sada ili u prošlosti) i na drugim temama možemo pretpostaviti kako i same odlaze na mrežna mjesta zbog sličnih razloga kao što to pronalaze i prethodna istraživanja, ali im ova specifična tema najviše služi za zabavu i stvaranje osjećaja kako nisu u krivu ako čine postupke koje se suprotstavljaju nametnutom idealu. Tko je onda *nemajka* ? Ovako to opisuju pojedine sudionice:

[mila 26]: „***Nemajka je suprotan izraz od supermame*** koje nam neki predstavljaju i očekuju da takve moramo biti, *supermame rade sve po ps-u, po svim Rodinim naputcima, najnovijim knjigama i doktorima znanosti (znači od dojenja, presvlačenja bebe, hodalice, hranilice, dohrane, šetnje, gledanja crtića, odgoja i sl.) a nemajke su obične mame* koje znaju da ne rade

*sve tako ali to ih previše ne tangira i na taj račun se zabavljaju. **Znači nemajka je samo posrpan izraz. To ne znači da svoju djecu ne volimo najviše na svijetu.***“

[vragolanka]: „*nitko se ne sprda, ali ruku na srcu, već sam rekla, po cijelom forumu, pa tako i u rid-u, svi imaju savršene živote, nitko nije udario djete (dapače neke se groze toga (eh da mi je biti komarac ili muha)), **ali sam sigurna da je realnost ipak drukčija**, svi pričaju kako pozitivno rade sa svojom djecom bez ikakve greške, e sad kad se otvorila tema gdje bi mogli iznjeti roditeljske "nestašluke", sad je nastala pompa.*“

[Čokolada07]: „*Ne kužim zašto se neke žene ne smatraju nemajkama a taj naziv im je odvarat.. fuji.. bljak.. **Meni je baš fora.. bolje nego naziv loša majka..** to mi je 500 puta gore... ja sam 100 puta znala reći: **Nemajka sam i ponosim se tim.***“

Evo i primjera gdje jedna sudionica izražava nezadovoljstvo nazivom „nemajka“, a druga ga „redefinira“:

[tindlbel]: „***Za mene je nemajka** ona žena tj. majka koja je ostavila svoje dijete ,napustila ga i sl., a ovo sve ostalo (...) zašto bi bilo koja žena bila nemajka zbog toga ,pa svaka majka zna šta je najbolje za njeno dijete iako se možda netko neslaže s tim izborom odgoja to je stvar svakog pojedinca, poneke se ovdje trude biti super majke na nekoj temi tupe o ovom ili onom a opet se na nekoj izlani tako da niti same nisu svjesne koliko su naivne i koliko ispadaju glupe...*“

[Lake]: „*niste zato nemajke nego **baš suprotno, meni su nemajke** one koje ne daju dicit prnit jer su mu/joj obukle novu tuticu ili haljinicu iz benetona...*“

I na kraju, evo primjera koji pokazuju kako su sudionice svjesne ideala koji se pred njih stavlja, kao i to kako su svjesne da je taj ideal nerealan:

[ines331980]: „*ja mislim da **savršene majke ne postoje**.preporučila bih vam knjigu povezujuće roditeljstvo.mislim da je to nesto strasno korisno za procitati*“

[vragolanka]: „*Ja sam puno puta bila iskrena jer nemam šta uljepšavat svoje postupke pa sam bila "**iskritizirana**" ,sa strane drugih mama, ali opet ponavljam, da je većina na ovom forumu samo velika gluma, samo ne znam čem (...) Samo mame bez uvrijede, **čemu glumiti savršenstvo, kad ono ne postoji***“

[La LuNa]: „*ja se ne smatram nemajkom, i stvarno mislim da dobro postupam. **al, u ocima okoline..** brijem da bi i savršenoj majci (**a takvo nesto ne postoji**) okolina nasla nesto za sto bi rekla da se posnasa kao nemajka*“

[Dodagoda]: „A šta uopće znači raditi sve po PS-u. Pa kad bi radili sve kako piše u knjigama(usput rečeno i tamo se mišljena najblaže rečeno "sudaraju")... **pokušavam si zamisliti svijet gdje su sve majke svaršene i jedino što mi pada na pamet je film**(zaboravih kako se zove .. žene iz s-nešto) gdje su žene pretvarali u robote, jer su jedino tako bile "savršene"...“

I Pedersen (2016) u svojem istraživanju pronalazi slične rezultate gdje sudionice *Mumsneta* govore kako im je jasno da je ideja o savršenoj majci nedostižna pa predlažu kompromis u vidu tzv „*good enough*“ majke (majka koja je „dovoljno dobra“ za svoje dijete- nije niti savršena, niti „loša“ majka“. I Faircloth (2014) govori kako majke prepoznaju da je nemoguće doseći sliku „idealne majke“, kao i to da ga često prepoznaju kao „smiješan“ ili „ridikul“. I sudionice foruma *Nemajke* prepoznaju kako svijet „savršenih majki“ ne postoji, također, ne vjeruju majkama koje sebe prikazuju idealnim, često ih ismijavaju ili im „vraćaju istom mjerom“ na način da jedni druge vide „nemajkom“.

6.9. Uloga majke kao dominantna ženina uloga

Badinter (2013) opisuje kako je naturalizam samo povećao jaz između ženine uloge majke i svih njezinih drugih uloga. Prema njihovom stajalištu, uloga majke je ono što je za ženu ispunjenje njezina životna smisla i osobne sreće pa je jasno kako je ta uloga važnija od svih uloga koje jedna žena može imati. U okviru idealnog majčinstva žena koja je majka, a koja ne podredi sve svoje ostale uloge brizi za djecu automatski je primjer „loše majke“ (tzv. „*bad mothering*“) (Vincent, 2009). Na forumu *Nemajke* sudionice često imaju potrebu „ispovjediti“ aktivnosti čije se negativno shvaćanje temelji na tome da je određena majka neki drugi aspekt svoga života barem na trenutak stavila ispred svoje uloge majke. Tako su primjerice izlasci s prijateljem ili mužem, odlasci na put, vraćanje na posao ono što rade „nemajke“, a sudionice spominju kako dolaskom djeteta postaju i „nežene“ koje se manje brinu za svoje muže (i prema tradicionalnoj koncepciji gdje je uloga žene da obavlja kućanske poslove i zbog toga što je uloga majke „narušila njihovu intimu“).

[-Scarlet-]: „preko vikenda ju **obično ostavim kod svojih** tak da **imam malo mira za sebe**, seks s predigrom, a ne na brzaka“

[sara st]: „*Moja spava s menom u krevetu, ni poseksat se nemogu.*“

[kokoschka]: „*E da, nemajka sam jer stvarno želim otići s mužem nekamo - BILO KAMO da vidim što to znači biti sam s mužem na više od pola dana.*“

[Death-of-Art]: „*ja sam nemajka jer sam se vratila na faks kad je mali navršio 7 mjeseci. trebala sam čekat do godinu dana. neću si to nikad oprostiti*“

[baby joe]: „*tvoj makar uzme maloga. moj je cmoknija malu, mene i sija za fejs*“ [odgovor drugoj sudionici (čiji muž „*kada dođe s puta od tri dana...uzme maloga*“)]

[Death-of-Art]: „*nego, da,nemajka sam... obično pustim da tata kupa malog dok ja usisavam.*“

[-Scarlet-]: „*Kad zaspi ili ju uzme mm (što je rijetkost) onda čeka suđe, usisavač, pegla... kaj da ti nabrajam dalje...*“

[kupusichka]: „*a ovo za živčani slom, dogodi se da kad sam danima sama snjima stalno doma, kad mm dodje doma, uvalim mu djecu i moram urlat pola sata sama sa sobom da dodjem sebi*“

[Velandra]: „*inače mislim da je za mene više tema NEŽENA jer kad kod mi G: dosadi il želim bit malo sama, il hoću na komp, uvalim je mm-u i to ga uvijek napadajući kako se nebrine o njoj (a brine).*“

[Mme Pipi]: „*E onda sam ja veća nemajka od tebe, vratila sam se raditi (honorarno) kad mi je mali imao 2 mjeseca. Mala je prošla bolje, raduckam nešto sitno od njena 4 mjeseca, a sad se bacam u akciju kad napuni 6*“

Ovi primjeri potvrđuju kako sudionice foruma spominju sebe u drugim ulogama (kao supruga, studentica, zaposlena žena) kao ono što ih čini „nemajkom“, a uz sve što je ranije napisano ovo pokazuje kako su majke svjesno ili nesvjesno barem dijelom pod utjecajem onoga što se u okviru ideje o idealnom suvremenom majčinstvu od njih očekuje (intenzivna usmjerenost dijete gdje ostale uloge negativno utječu na ovu usmjerenost, a samim time i na uspješno zadovoljenje zahtjeva stavljenih pred „idealnu majku“) (Badinter,2013). Istraživanja pokazuju kako zaposlene majke mogu razviti osjećaj krivnje kao produkt socijalnih ograničenja koji proizlazi iz modela o intenzivnom majčinstvu (Guendouzi, 2006). Sudionice foruma osjećaj krivnje ili grižnje savjesti pokazuju još i kod aktivnosti kao što su zabavljanje s prijateljima, kod poroka poput konzumacije alkohola (pri čemu se ne misli na alkoholizam) ili cigareta ali čak i kad samo maštaju o odlasku negdje, a da pri tom dijete na brizi ostave nekom drugom. Sve ovo se uklapa u koncept „loše majke“ gledamo li na ovu roditeljsku ulogu kroz ideal intenzivnog majčinstva.

Iako postoje podaci koji govore da kod svih roditelja dolazak djeteta u obitelj (uz povećanje i određenih pozitivnih emocija) može biti izvor velikog broja stresora (Guendouzi, 2006),

tranzicija u roditeljstvo ne utječe jednako na muškarce i žene. Iz (pojedinih) primjera je vidljivo kako su sudionice „zadužene za odgoj“ u vlastitoj obitelji što podržava tradicionalnu podjelu uloga u obitelji gdje je majka zadužena za odgoj i brigu oko djece (neovisno o tome je li ili nije zaposlena) dok je otac dominantno „hranitelj“ obitelji.

Osvrnimo se kratko i na ulogu muža u okviru intenzivnog roditeljstva. Iako u teoriji intenzivno roditeljstvo treba imati slične učinke na ulogu oca i ulogu majke, zabilježeno je kako se ideja o intenzivnom roditelju kao standard nametnula samo za majku, a ne i za oca što pokazuje i kritika kojoj su majke (za razliku od očeva) konstantno izložene. Zanimljivo je kako se, primjerice kod teme dojenja (i Leche League), u okviru idealnog majčinstva jasno govori da je u prvim mjesecima po dolasku djeteta u obitelj (što već indirektno pokazuje čija je uloga „briga oko djece“), uloga oca biti uz majku na način da ju oslobodi svih ostalih obaveza (pogotovo kućanskih poslova) koji mogu ometati njezinu ulogu majke (Badinter, 2013). Ipak, istraživanja pokazuju kako je u većini zemalja briga oko djece još uvijek dominantno uloga žene, ali i to da je promjena u nekim zemljama vidljiva i da možemo očekivati kako će naredni period donijeti određene promjene i u ovoj sferi (Maskalan, 2016).

Samu činjenicu da sudionice foruma ne spominju muževe/očeve u odgojnom kontekstu možemo komentirati na dva načina. Prvi je taj da postoji mogućnost kako sudionice ne spominju muževe (očeve) zbog teme foruma koja je usmjerena na ulogu majke i aktivnosti koje one čine, pa sudionice nisu imale potrebu pisati o muževima na temi u kojoj „ispovijedaju vlastite nevaljalosti“. Drugi razlog je taj da majke ne spominju ulogu muža u odgojnom kontekstu jer njega tamo uglavnom ni nema. Naime, odgovori majki iz kojih govore kako su konstantno s djecom, umorne od kućanskih poslova, krive ukoliko i pomisle da se odvoje od djece oslikava ono što je napisano u prikazu *Obitelji u Hrvatskoj*, a to je da još uvijek živimo u okruženju gdje je majka ta koja je zadužena za obitelj i kućanstvo, dok je otac izvan obitelji. Potrebno je odmah spomenuti i to kako u ovom istraživanju nedostaju brojni demografski pokazatelji koji bi mogli pridonijeti boljem razumijevanju ovakve pojave.

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati kako se ideal suvremenog majčinstva manifestira na internetskom forumu *Nemajke*, a analizom sadržaja je izdvojeno 9 kategorija (svrha nastanka foruma i struktura sudionika, obilježja interakcije, uspostavljanje autoriteta, kategorije loših aktivnosti majki, opravdavanje, prihvatljive granice odstupanja i konfliktne situacije, kritika izvana, svrha foruma i koncept „nemajke“ i uloga majke kao dominantna ženina uloga) na temelju kojih možemo odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja.

Kakva je struktura sudionika na forumu?

Struktura sudionika na forumu *Nemajke* je opisana kroz dimenzije spola, razine uključenosti u raspravu i opisa korisničkog računa. Kao što je bilo za očekivati (s obzirom na temu foruma) spol je gotovo u potpunosti ženski, a zanimljivo je kako su na forumu osim majki sudjelovale i trudnice koje se spremaju za vlastitu majčinsku ulogu, ali i druge žene koje su u svojim objavama zabilježile da nisu majke. Broj sudionika i „čitanja“ na forumu pokazuje koliko je tema idealnog majčinstva relevantna u našem okruženju, a bilo bi interesantno imati povratnu informaciju o tome zašto je rasprava na forumu prekinuta; je li se promijenila struktura sudionika na način da sudionice foruma *Nemajke* više nisu aktivne na forumima općenito, je li se samo promijenila njihova uloga majke (odrastanjem djece) pa je i tema prevaziđena, je li postepeni porast broja konfliktnih situacija i udaljavanje od „samog nabiranja aktivnosti“ pridonijelo gašenju teme ili je jednostavno tema kojom se forum *Nemajke* bavi izgubila značaj/ interes kod sudionica virtualnih zajednica (posredno i u okruženju u kojem se nalazimo). S obzirom na koncept foruma i dostupnost određenih informacija, ova pitanja će ostati neodgovorena, ali mogu poslužiti u promišljanju o daljnjem istraživanju teme suvremenog majčinstva. Sekundarni podaci (dobiveni iz uvida u opis/potpis korisničkih računa sudionica) pokazuju kako sudionice foruma uz svoj mrežni identitet često povezuju vlastitu majčinsku ulogu. To je vidljivo kroz korištenje opisa na način da sadrži imena i/ili datume rođenja vlastite djece, opise vlastite djece korištenjem imena i pridjeva ili kroz korištenje određenih sintagmi ili fraza koje se mogu povezati s majčinstvom. U okviru ideala suvremenog majčinstva, ženin je identitet sveden na njezinu ulogu majke, a ovi podaci pokazuju kako se i sudionice foruma često vole predstaviti „kao majke“. S toga, možemo razmatrati mogućnost da je ideal iz okoline utjecao čak i na stvaranje mrežnog identiteta, a imajući na umu kako forumi i virtualne zajednice imaju vlastita načela djelovanja i način na koji se netko opiše/ predstavi može utjecati

na način na koji su oni u toj zajednici prihvaćeni, predstavljanje sudionica ne mora nužno biti pod utjecajem ideala o suvremenom majčinstvu.

Koja su obilježja interakcije sudionika na forumu?

Analiza sadržaja foruma *Nemajke* pokazala je nekoliko specifičnosti koje su vezane uz jezik i formu rasprave, uspostavljanje autoriteta i kritiku. U jeziku i formi rasprave pojavljuju se sljedeća obilježja: korištenje kratica i žargona vezanog uz određenu podgrupu na forumu (majke uz korištenje žargona koriste kratice poput „mm“ („moj muž“), „ot“ („od teme“) i dr., korištenje psovki i grubih izraza, korištenje sarkazma, pisanje u natuknicama i naglašeno korištenje interpunkcije. S obzirom na to da je forum nastao kao poziv majkama gdje se mogu „slobodno“ izraziti ovakvi podaci ne začuđuju, a možemo ih promatrati i kao „potencijalno pozitivne“ jer pokazuju opuštenost i slobodu u komuniciranju (koju možemo povezati sa sigurnosti koju anonimnost foruma pruža sudionicama) koja je ključna u dobivanju iskrenih odgovora. Analiza sadržaja foruma, pogotovo u kontekstu majčinstva, može istraživaču omogućiti da lakše no ikada dobije odgovor na „teška“ pitanja koja se tiču promišljanja o vlastitim odgojnim postupcima, ponašanjima i nesavršenostima jer majku ostavlja u sigurnosti vlastita doma, a istovremeno istraživaču pruža „pogled iznutra“. Naravno, doza sumnje u istinitost odgovora zbog mogućnosti kreiranja drugačijih ili izmišljenih mrežnih identiteta je na internetu uvijek povišena.

Koje majčinske prakse u kontekstu ideala suvremenog majčinstva sudionici foruma smatraju lošima?

Ideja o idealnom majčinstvu zadire u većinu aktivnosti žena, pokušavajući ih usmjeriti ka stvaranju „savršene majke“. I broj aktivnosti ili majčinskih praksi koje sudionice foruma smatraju lošima pokazuju koliko je dosežan utjecaj ideje o idealnom majčinstvu. Sudionice navode aktivnosti iz domene prehrane i zdravlja poput dozvoljavanja djetetu da jede slatkiše, kupovine gotovih prehrambenih proizvoda, ne/korištenje raznih dohrana, zaboravljanje na kapi vitamina d3 i sl. kao primjere aktivnosti koje ih svrstavaju u kategoriju „nemajki“. Uz to što ponekad ulaze u rasprave o „štetnosti kemije“, ove podatke možemo sagledati kroz ideju o „dobroj ekološkoj majci“ koja se spominje unutar ideje o idealnom majčinstvu, a čija je zadaća djeci pružati isključivo „prirodne“ proizvode koji ne sadrže nikakve dodatke i kemije, jer u suprotnom majke čine štetu vlastitoj djeci. Treba napomenuti kako su odgovori majki daleko od radikalnih stavova koji se unutar ideje o idealnom majčinstvu mogu javiti. Čak bi mogli reći

kako je ova kategorija uz kategoriju kućanskih poslova ono što majke „najmanje zabrinjava“ kod vrednovanja vlastite majčinske uloge. Možda je tome razlog to što u našem okruženju još uvijek teme o ekologiji, održivom razvoju i odgovornom održivom ponašanju nisu zastupljene u razmjerima kao što je to u pojedinim državama Zapada. Aktivnosti unutar kategorije kućanskih poslova (pranje i peglanje odjeće, usisavanje i pranje poda, steriliziranje igraćaka i sl.) također kod sudionica ne pokazuju kako su to aktivnosti koje ih „zaista“ čine „lošim majkama“ jer sudionice prepoznaju kako one nisu toliko važne u ostvarivanju „dobrog majčinstva“, ali iz odgovora sudionica možemo vidjeti kako su kućanski poslovi i dalje dominantno uloga žena što podržava tradicionalnu podjelu uloga u obitelji. Je li i ovo skriveni učinak ideala o suvremenom majčinstvu? Neki kažu da jest jer samim time što je majka ta čija je zadaća „i sudbina“ intenzivno brinuti o vlastitoj djeci, majka se ponovno zatvara u kuću, a ideal suvremenog majčinstva podupire patrijarhat. Mi ćemo ovu ideju ostaviti čitatelju na promišljanje.

Ono što se unutar ideala o suvremenom majčinstvu naglašava je dojenje kao jedini način da „dobra“ majka zadovolji potrebe vlastita djeteta, pa ne začuđuje kako je i na forumu *Nemajke* tema dojenja bila često spominjana. Ovdje se javljaju sudionice koje su odlučile da ne žele dojiti, one koje su (prema njihovoj procjeni prerano) prestale dojiti, ali i one koje još uvijek doje. Kako je to moguće? Već je spomenuto kako je jedan od učinaka ideala o suvremenom majčinstvu to da pred majke stavlja toliko detaljne zahtjeve da se one često osjećaju da će što god učine pogriješiti, a osjećaj krivnje i grižnje savjesti samo doprinosi tome da su majke konstantno „nedovoljno dobre“. Kategorija postupci u odgoju djece je iznjedrila brojne aktivnosti koje su majke imale potrebu „prijaviti“ među kojima su najviše postupci majke koji imaju veze s emocionalnim stanjima majke ili djeteta što se također uklapa u ideal u suvremenog majčinstva (koje je „emocionalno iscrpljujuće“). Možemo li na temelju ovih kategorija postaviti pitanje: Je li moć ideje o intenzivnom majčinstvu zapravo ta da majku konstantno ispunjava osjećajem krivnje i grižnje savjesti, a istovremeno je uvjerava kako je to čini „dobrom majkom“ jer njezino iskustvo i mora biti „emocionalno iscrpljujuće“? Je li to uloga žrtve kojoj se majke konstantno vraćaju?

Što čini ideal suvremenog majčinstva i na koje načine sudionici foruma određuju približavanje ili odstupanje od ideala suvremenog majčinstva?

Sudionice foruma *Nemajke* u svojim odgovorima jasno pokazuju kako unutar svojih priznanja postavljaju određeni rang – granicu do koje je moguće tolerirati određeno ponašanje bez da ono „stvarno ode“ u kategoriju „loše majke“. Tako su općenito najviše rangirane pojave koje imaju veze s emocionalnim razvojem i podržavanjem djece, sigurnosti i zdravlju djece kao one u kojima se odstupanje od ideala ne tolerira. Ovdje se primjećuje kako je ideal suvremenog majčinstva, iako ima svoja teorijska polazišta, zapravo vrlo interpretativnog karaktera jer su se sudionice foruma znatno razlikovale s obzirom na odstupanje od ideala suvremenog majčinstva.

Osvrnimo se još jedanput na načela intenzivnog roditeljstva onako kako ih vidi Hays (1996). To da je intenzivno roditeljstvo orijentirano na dijete, emocionalno upijajuće, vođeno od strane stručnjaka i naporno prepoznato je i u odgovorima sudionica foruma *Nemajke*, a jedino što nije znatno zabilježeno je obilježje intenzivnog roditeljstva kao financijski skupog (osim u određenim raspravama poput one o hranilici ili „viperu“). Može biti da je to zbog djelomičnog ograničenja kod samog postavljanja teme kao poziv da se priznaju aktivnosti koje majke čine, pa se majke ne osvrću na financijski aspekt, ali ostavljamo mogućnost i za neki drugi, još ne primijećen, razlog.

Uloga muža je također slabo zastupljena na forumu. Što može biti uzrok tome? Jedan od mogućih odgovora je ponovno taj da je tema foruma koncipirana na način da se više usmjerava na aktivnosti majki koje čine, pa sudionice nemaju potrebu govoriti o vlastitu odnosu s mužem i dinamici uloga u obitelji, a drugi je taj da se u društvu uloga oca zapravo uopće ne stavlja u kontekst idealnog roditeljstva. Izdvajaju se dvostruki standardi u roditeljstvu, otac je „dobar“ i kada samo pomiluje dijete prije spavanja ili ga odvede u park, a majka je kritizirana ako kupi „pogrešne“ maramice ili doji na „pogrešnom“ mjestu. I ovo područje otvara pitanja za neke buduće radove koji će se više usmjeriti na suvremeno roditeljstvo kroz ulogu oca.

I za kraj, osvrnimo se na to jesu li majke svjesne ideala o savršenom majčinstvu? Iz svega navedenoga mogli bi dobi dojam da nisu, ali odgovori koje majke ostavljaju u kategoriji svrha foruma i koncept „nemajke“ pokazuju da su majke svjesne kako im je nametnut standard koji je nemoguće dostići i zbog kojeg će konstantno biti na meti kritike od svoje bliže i šire okoline. Načini na koji majke definiraju koncept „nemajke“ pokazuju kako su svjesne ideala, kako mu se neke ne žele ni približavati, ali i to kako je on ridikulozan. Koncept „nemajke“ je iskorišten kao način da se kroz razgovor na forumu ismije i kritizira nestvaran ideal koji se u društvu

javlja, a na čijoj je suprotnoj strani „obična majka“. To je majka koja odgaja svoje dijete onako kako misli da je najbolje, u tom nastojanju se trudi biti uspješna, ali je „samo čovjek“ pa na tom putu griješi i toga se ne stidi. Čini se kako sudionice foruma bježe od „idealne majke“ postavljajući svoj vlastiti ideal „obične, a savršene majke“.

8. LITERATURA

1. Badinter, E. 2013. *Sukob: Kako ideal suvremenog majčinstva ugrožava ženu*. Zagreb: Algoritam.
2. Bobić, M., Lazić, 2015. Prakse u svakodnevnom životu parova na početku roditeljstva. U I. Jarić (ur.), *Politike roditeljstva: Iskustva, diskursi i institucionalne prakse* (str. 35–75). Beograd: ISI FF.
3. Branković, S., (2009). *Metodi iskustvenog istraživanja društvenih pojava*. Beograd: Megatrend univerzitet
4. Cairns, K., de Laat, K., Johnston, J., i Baumann, S. (2014). The caring, committed eco-mom: consumption ideals and lived realities of Toronto mothers. *Green consumption: The global rise of eco-chic*, 100-14.
5. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
6. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1), 45-68.
7. Čudina-Obradović, M., i Obradović, J. (1998). Utjecaji socio-ekonomskoga položaja obitelji na bračne, obiteljske i socijalizacijske procese. *Revija za sociologiju*, 29(1-2), 27-47.
8. Čudina-Obradović, M., i Obradović, J. (2000). Obitelj i zaposlenost izvan kuće: međusobno ometanje i/ili pomaganje. *Revija za socijalnu politiku*, 7(2), 131-145.
9. Čeriman, J., Fiket, I., i Rácz, K. (2018). *Žongliranje između patrijarhata i prekarijata: Usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
10. Delale, E. A. (2011). Povezanost doživljaja roditeljske kompetentnosti i emocionalne izražajnosti s intenzitetom roditeljskog stresa majki. *Psihologijske teme*, 20(2), 187-212.
11. Dillaway, H. E. (2006). Good mothers never wane: Mothering at menopause. *Journal of Women and Aging*. 18(2), 41–53.
12. Donath, J. (2004). Identitet i prijevarena u virtualnoj zajednici. U R. Senjković i I. Pleše (ur.), *Etnografije interneta*. (str. 125-160). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku–Ibis grafika

13. Faircloth, C. (2014). Intensive parenting and the expansion of parenting. *Parenting culture studies* (pp. 25-50). London: Palgrave Macmillan
14. Faircloth, C. (2014). Intensive parenting and the expansion of parenting. In *Parenting culture studies* (pp. 25-50). Palgrave Macmillan, London.
15. Fayard, A. L., Desanctis, G., i Roach, M. (2004). *The language games of online forums*. New York: Academy of Management.
16. Galić, B. (2002). Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 33(3-4), 225-238.
17. Galić, B. (2004). Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 13(3-4), 305-324.
18. Galić, B. (2006). Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 149-164.
19. Galić, B. (2012). Promjena seksističkog diskursa u Hrvatskoj? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 21(2), 155-178.
20. Galić, B. (2012). Promjena seksističkog diskursa u Hrvatskoj? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 21(2), 155-178.
21. Glass, J., Simon, R. W., i Andersson, M. A. (2016). Parenthood and happiness: Effects of work-family reconciliation policies in 22 OECD countries. *American Journal of Sociology*, 122(3), 886-929.
22. Gredelj, Stjepan, (1986). *S onu stranu ogledala*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
23. Guendouzi, J. (2006). "The guilt thing": Balancing domestic and professional roles. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 901-909.
24. Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
25. Hicks, S. (2005). Is gay parenting bad for kids? Responding to the 'very idea of difference' in research on lesbian and gay parents. *Sexualities*, 8(2), 153-168.
26. Hines, S. (2006). Intimate transitions: Transgender practices of partnering and parenting. *Sociology*, 40(2), 353-371.
27. Honoré C. (2009). *Pod pritiskom: Spašavanje djece od kulture hiperroditeljstva*. Zagreb: Algoritam
28. Johnston, D. D., i Swanson, D. H. (2006). Constructing the "good mother": The experience of mothering ideologies by work status. *Sex roles*, 54(7-8), 509-519.

29. Jugović, I., Kamenov, T. (2011) Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obiteljskim odnosima. U: Kamenov, T., Galić, B. (ur.) *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. (str. 28-37) Zagreb: Biblioteka ONA
30. Jurčević Lozančić, A. (2011). Redefiniranje odgojne uloge obitelji. *Croatian Journal of Education*, 13 (4), 122-150
31. Keizer, R., Dykstra, P. A., i Poortman, A. R. (2010). The transition to parenthood and well-being: the impact of partner status and work hour transitions. *Journal of family psychology*, 24(4), 429.
32. Klein, D. M., i White, J. M. (1996). *Family theories: An introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
33. Kušević, B. (2011). Socijalna konstrukcija roditeljstva–implikacije za obiteljsku pedagogiju. *Pedagogijska istraživanja*, 8(2), 297-307.
34. Kutrovátz, K. (2017). Parental time from the perspective of time pressure: The idea of intensive parenting. *Szociológiai Szemle*, 27(4), 20-39.
35. Langdrige, D., Sheeran, P., & Connolly, K. (2005). Understanding the reasons for parenthood. *Journal of reproductive and infant psychology*, 23(2), 121-133.
36. Leinert Novosel, S. (2018). Društveni položaj žena u Republici Hrvatskoj: žena i obitelj (1999. – 2016.). *Politička misao*, 55 (1), 53-72.
37. LeMoyné, T., i Buchanan, T. (2011). Does “hovering” matter? Helicopter parenting and its effect on well-being. *Sociological Spectrum*, 31(4), 399-418
38. Lupton, D., Pedersen, S., i Thomas, G. M. (2016). Parenting and digital media: from the early web to contemporary digital society. *Sociology Compass*, 10(8), 730-743.
39. Madge, C., i O'Connor, H. (2005). Mothers in the making? Exploring liminality in cyber/space. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(1), 83-97.
40. Madge, C., i O'connor, H. (2006). Parenting gone wired: empowerment of new mothers on the internet?. *Social & Cultural Geography*, 7(2), 199-220.
41. Maleš, D. (1999) Uloga majke i oca u odgoju djeteta. U: Čikeš, J. (ur.) *Obitelj u suvremenom društvu*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži
42. Maskalan, A. (2016). In the name of the father: A discussion on (new) fatherhood, its assumptions and Obstacles. *Revija za socijalnu politiku*, 23(3), 397-398.
43. Mercer, R. T. (2004). Becoming a mother versus maternal role attainment. *Journal of nursing scholarship*, 36(3), 226-232.
44. Mesman, J., Van IJzendoorn, M., Behrens, K., Carbonell, O. A., Cárcamo, R., Cohen-Paraira, I., De la Harpe, C., Ekmekci, H., Emmen, R., Heidar, J., Kondo-Ikemura, K.,

- Mels, C., Mooya, H., Murtisari, S., Noblega, M., Ortiz, J. A., Sagi-Schwartz, A., Sichimba, F., Soares, I., Steele, H., Steele, M., Pape, M., Van Ginkel, J., Van der Veer, R., Wang, L., Selcuk, B., Yavuz, M. i Zreik, G. (2016). Is the ideal mother a sensitive mother? Beliefs about early childhood parenting in mothers across the globe. *International Journal of Behavioral Development*, 40(5), 385-397.
45. Mijatović, A. (1995). Obitelj i poremećaji socijalnog konteksta. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, 4(4-5), 465-485.
46. Milić, A. (2001) *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd : Čigoja štampa.
47. Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M., Sekulić, N., Bobić, M., Miletić-Stepanović, V. i Stanojević, D. (2010). *Vreme porodica: Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*. Beograd: Čigoja Štampa
48. Mills, M., Rindfuss, R. R., McDonald, P., i Te Velde, E. (2011). Why do people postpone parenthood? Reasons and social policy incentives. *Human reproduction update*, 17(6), 848-860.
49. Obradović, J., i Čudina-Obradović, M. (1999). Želja za djecom i apstinencija od djece: odrednice, korelati i mogućnosti društvene intervencije. *Revija za socijalnu politiku*, 6(3), 241-258.
50. O'Connor, H., & Madge, C. (2001). Cyber-mothers: Online synchronous interviewing using conferencing software. *Sociological Research Online*, 5(4), 1-16.
51. Pećnik, N. i Raboteg-Šarić, Z. (2010). Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, 17(1), 5-25
52. Pedersen, S. (2016). The good, the bad and the 'good enough' mother on the UK parenting forum Mumsnet. *Women's studies international forum* Vol. 59, str. 32-38
53. Pedersen, S., i Lupton, D. (2018). 'What are you feeling right now?' communities of maternal feeling on Mumsnet. *Emotion, space and society*, 26, 57-63.
54. Pedersen, S., i Smithson, J. (2013). Mothers with attitude—How the Mumsnet parenting forum offers space for new forms of femininity to emerge online. *Women's studies international forum*. Vol. 38, str. 97-106
55. Penezić, Z., Lacković-Grgin, K. (2014). Tranzicija u roditeljstvo i promjene u obitelji. U A. Brajša-Tganec (ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap
56. Popović, M. (2011). Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta. *Sociološka luča*, 5(2), 29-39.

57. Porter, N., i Ispa, J. M. (2012). Mothers' online message board questions about parenting infants and toddlers. *Journal of advanced nursing*, 69(3), 559-568.
58. Preece, J. (2000). *Online communities: Designing usability, supporting sociability*. Chichester: Wiley.
59. Rock, L. (2007). The " Good Mother" vs. the " Other Mother": The Girl-Mom. *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, 9(1).
60. Ruthven, I., Buchanan, S., i Jardine, C. (2018). Isolated, overwhelmed, and worried: Young first-time mothers asking for information and support online. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 69(9), 1073-1083.
61. Sekulić, N. (2016). *Kultura rađanja: istraživanje o seksualnoj i reproduktivnoj socijalizaciji žena*. Beograd: Čigoja štampa
62. Senior, J. (2014). *All joy and no fun: The paradox of modern parenthood*. UK: Hachette
63. Stanojević, D. T. (2015). Oblikovanje novog očinstva kroz prakse očeva u Srbiji (Doctoral dissertation, Univerzitet u Beogradu-Filozofski fakultet).
64. Tomanović, S., Ignjatović, S. (2010): The Significance and Meaning of Family Transitions for Young People. The Case of Serbia in Comparative Perspective. *Annales-Annals for Istrian and Mediterranean Studies. Series historia et sociologia*, 20, 1: 27–40.
65. Tomanović, S., Stanojević, D. i Ljubičić, M. (2016). *Postajanje roditeljem u Srbiji. Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
66. Tomić-Koludrović, I.(2015). *Pomak prema modernosti – Žene u Hrvatskoj u razdoblju zrele tranzicije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
67. Tomić-Koludrović, I., i Lončarić, D. (2007). The Change of Gender Roles in Processes of Modernization: A Comparison of Austria and Croatia. *Acta Iadertina*, 3(3), 55-71.
68. Vincent, C. (2009). *The sociology of mothering*. Oxford: Routledge.
69. Williams, Z. (2014) *The madness of modern parenting*. London: Biteback Publishing
70. Zelizer, V. A. (1994). *Pricing the priceless child: The changing social value of children*. Princeton University Press.

Mrežno dostupni radovi

1. Brandtzæg, P. B., i Heim, J. (2008). User loyalty and online communities: why members of online communities are not faithful. U Proceedings of the 2nd international conference on INtelligent TEchnologies for interactive enterTAINment Pribavljeno 21.07.2019.,sa
https://www.researchgate.net/profile/Petter_Brandtzaeg/publication/247927823_User_Loyalty_and_Online_Communities_Why_Members_of_Online_Communities_are_not_Faithful/links/0046352a83619315ee000000/User-Loyalty-and-Online-Communities-Why-Members-of-Online-Communities-are-not-Faithful.pdf